

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Životní situace osamělých matek

Single mother's life situation

Lucie Turková

Vedoucí práce: Mgr. Eva Richterová

Praha 2016

Prohlášení autora

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval/a samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 5. 5. 2016

.....
Lucie Turková

Poděkování:

Ráda bych touto cestou poděkovala především vedoucí mé bakalářské práce Mgr. Evě Richterové za ochotu, trpělivost, vstřícný přístup a poskytnutí užitečných rad a připomínek, které mi v průběhu vypracování práce poskytla. Také děkuji své rodině a přátelům za podporu během celého studia.

ANOTACE

Tato bakalářská práce se zabývá osamělým rodičovstvím z pohledu samotných osamělých žen. Teoretická část se zaměřila na psychologické pojetí rodiny v kontextu osamělého rodičovství. Dále se tato část věnuje definici rodiny a její funkci, porovnání úplných i neúplných rodin a teoretickému rozboru osamělého rodičovství. Hlavním cílem práce bylo zjistit subjektivní pohled samotných žen na vnímání vlastní situace jakožto osamělého rodiče.

ANNOTATION

The bachelor's thesis is concerned of single parenthood from the point of view of single women themselves. Theoretical part is focused on psychological conception of family in context of single parenthood. Furthermore, this part deals with the definition of family and their functions, comparison of complete and incomplete families and theoretical analysis of single parenthood. The main aim of this thesis is to find out subjective view of the women themselves regarding perception of their own status as single parents.

KLÍČOVÁ SLOVA

Osamělá matka, osamělé rodičovství, rodina, sociální situace

KEYWORDS

Single mother, single parenthood, family, social situation

Obsah

1. Úvod a představení tématu	6
2. Definice rodiny	8
2. 1. Význam rodiny	8
2. 2. Typy rodiny.....	9
2. 3. Současný pohled na rodinu	10
3. Funkce rodiny	13
3. 1. Členění funkcí rodiny	13
3. 2. Vývojová období a rodičovství.....	14
4. Osamělé rodičovství	18
4. 1. Vývoj fenoménu osamělého rodičovství	18
4. 2. Důvody a příčiny osamělého rodičovství	20
4. 3. Členění skupin osamělých matek a naplňování základních potřeb	23
4. 4. Rizika a problémy osamělého rodičovství.....	26
5. Výzkumná část	30
5. 1. Cíl výzkumu a výzkumná otázka.....	30
5. 2. Výzkumná strategie a technika sběru dat	30
5. 3. Etické otázky výzkumu.....	32
5. 4. Výběr vzorku a prostředí výzkumu.....	32
5. 5. Analytické postupy	33
5. 6. Rozbor získaných odpovědí	34
Příčina a délka osamělého rodičovství	34
Vnímání stavu osamělého rodičovství	36
Úkoly a problémy osamělých matek.....	40
Pocity osamělých matek.....	42
Výchova dětí	44
Uspokojování vlastních potřeb.....	45
Preference hodnot.....	46
6. Diskuze	48
7. Závěr.....	51
8. Literatura	52

1. Úvod a představení tématu

Tématem bakalářské práce je osamělé rodičovství. Osamělé rodičovství se v poslední době stává jakýmsi fenoménem, a proto jsem si jej zvolila ke zpracování. „*Matky samoživitelky bývají jako skupina často homogenizovány. Zkušenost osamělého mateřství a samoživitelství se přitom liší s ohledem na konkrétní životní situaci žen, jejich charakteristiky a okolnosti, které k osamělému rodičovství vedly. Jedná se tak často o různé skupiny potýkající se s odlišnými problémy*“ (Hasmanová Marhánková, 2011, s. 3). Je nutné zmínit, že pro výzkumné účely jsou vybrány pouze ženy, neboť tvoří největší podíl osamělých rodičů: „*Mezi rodiči samoživiteli nalézáme stabilně i určitý podíl mužů-otců. Jejich situace je ale většinou odlišná než v případě žen. To se týká jejich postavení na trhu práce, výše příjmu i bariér, kterým v zaměstnání čelí*“ (Hasmanová Marhánková, 2011, s. 4). Za osamělého rodiče je tedy považována žena, která žije v domácnosti sama alespoň s jedním nezaopatřeným dítětem. Ukazuje se, že ženy bývají vystaveny řadě problémů spojených s osamělým rodičovstvím. Tyto problémy se týkají především zvýšeného stresu v důsledku finančních obtíží, potíží na trhu práce, těžkostí spojených s chodem domácnosti či s osobními vztahy, ale jsou také často spjaty se změnami v sebepojetí a s ohrožením osobní identity ženy. Osamělé matky bývají taktéž nespokojeny se svým zaměstnáním, mají potíže s kvalitou výchovy svých dětí, jsou méně sebejisté a náchylnější k různým onemocněním. Disharmonii osamělých matek způsobují normativní očekávání společnosti spojené se statutem matky a funkcemi úplné rodiny. Osamělé matky totiž nejsou podle svých výpovědí vždy schopny plně zabezpečit funkce rodiny a mívají problémy i s výchovou dětí. Z těchto důvodů se ve své práci zabývám tímto tématem. Mým cílem je pochopit, jak ženy tyto situace prožívají.

Cílem práce je zjistit subjektivní pohled samotných žen na vnímání vlastní situace jakožto osamělého rodiče. Práce je zpracována v rámci dvou klíčových kapitol, respektive v rámci teoretické a výzkumné části. Teoretická část představuje nejenom důvody či příčiny výchovy jedním rodičem, ale především se věnuje psychologickému pojetí rodiny v kontextu osamělého rodičovství. Dále se tato část věnuje definici rodiny, funkci rodiny, porovnání úplných i neúplných rodin a teoretickému rozboru osamělého

rodičovství. Tento teoretický rozbor povede k lepšímu pochopení problematiky osamělého rodičovství, potažmo k zodpovězení otázek, proč v naší společnosti matek samoživitelek přibývá, jakými proměnami samoživitelství prochází, s jakými problémy se samoživitelství potýká a jak v něm dochází k naplňování potřeb. Výzkumná část práce je zaměřena na zmapování, jakým způsobem vnímají osamělé ženy svoji situaci, kdo je jejich oporou a jaké jsou jejich obavy.

2. Definice rodiny

V praxi ani v odborné literatuře neexistuje obecně platná definice rodiny. V českých právních předpisech týkajících se poskytování státní sociální podpory se za rodinu považuje „*oprávněná osoba a společně s ní posuzované osoby, a není-li těchto osob, považuje se za rodinu sama oprávněná osoba*“ (Zákon o státní sociální podpoře č. 117/1995 Sb., §7). Někteří autoři ovšem přicházejí s mnohými definicemi rodiny, neboť na rodinu a rodičovství je možné pohlížet z různých úhlů pohledu. Například Matoušek definuje rodinu ze sociologického pohledu jako „*unikátní a nenahraditelnou instituci proto, že optimálně spojuje osobní zaujetí dospělých na prospěchu partnerů i dětí s univerzálním zájmem společnosti na stabilizovaném soužití mužů a žen i na socializaci řádných občanů*“ (Matoušek, 2003, s. 183). Kdežto Kopecká definuje rodinu z psychologického hlediska jako „*sociální dělohu, která stejně jako matčino lůno zajišťuje plnohodnotný vývoj dítěte pro vstup do vnějšího světa. Širší okolí rodiny (prarodiče, tety, strýcové, sestřenice, bratřenci a blízcí známí) se nazývá sociální síť rodiny*“ (Kopecká, 2015, s. 46). Vzhledem k tomu, že moje pojetí práce je psychologické, je vhodné použít jako zdroje zejména práce právě s psychologickým zaměřením.

2. 1. Význam rodiny

Rodina je prostor pravdivosti, upřímnosti, otevřenosti a vzájemnosti (Říčan, 2013, s. 60). Rodina je „*prvním a základním životním prostředím člověka, které zároveň odráží stav historické doby a úroveň společnosti. Úroveň rodinného života je malým modelem dané kultury a vztahu mezi manželi, mezi rodiči a dětmi i mezi sourozenci navzájem vyjadřující zvláštnosti dané doby, tradice, společenské třídy, kultury a rasy. Rodina je pro dítě nezastupitelná. Dítě se do rodiny rodí a od svých rodičů dostává genetickou výbavu. Rodina má rozhodující vliv na celkový rozvoj osobnosti dítěte, zvlášť v nejranějším období jeho dětství, a to v oblasti tělesné, duševní i sociální. Rodina se zásadně podílí na socializaci dítěte, určuje jeho sociální status (kdo je, kam patří, jaké má postavení ve společnosti). Prostřednictvím rodiny si dítě uvědomuje své místo a svoji roli ve společnosti*“ (Kopecká, 2015, s. 47). Na celkový rozvoj osobnosti dítěte má také vliv podoba rodiny, tedy model rodičovství, v jehož rámci dítě vyrůstá.

2. 2. Typy rodiny

„Při vstupu do manželství nebo jiné formy společného soužití vytváří pár tzv. sekundární rodinu, do které se narodí děti, a pro ně pak tato bude rodina primární. Rodina je základní společenskou jednotkou, známou ve všech lidských společnostech“ (Kopecká, 2011, s. 154). Podoba rodin se ovšem dnes nevztahuje jenom k manželství, neboť rodinu mohou tvořit i jiné typy uspořádání rodinných vztahů. Nicméně manželství je stále považováno za základ funkční rodiny. Rodina je totiž chápána jako model, který tvoří rodiče a děti, přičemž z psychologického hlediska je tato struktura rodiny narušena v případě, že dítě žije pouze s jedním rodičem (Říčan, 2013, s. 61). Rodiny je přitom možné rozdělit na základě dvou hlavních hledisek, tedy z hlediska úplnosti a z hlediska funkčnosti.

Typy rodin podle úplnosti:

- „vlastní formálně úplná rodina – v rodině jsou vlastní oba rodiče a jejich děti
- formálně úplná rodina – v rodině je jeden z rodičů vůči dítěti nevlastní
- formálně neúplná rodina – rodina, kde se dítě narodilo svobodné matce, nebo jeden z rodičů zemřel; také sem patří rodiče, kteří jsou rozvedeni, a dítě žije s jedním z rodičů
- neformálně úplná rodina – v této rodině nejsou rodiče oddáni, ale jinak plní všechny funkce rodiny
- neformálně neúplná rodina – v rodině spolu rodiče nežijí, ale také nejsou rozvedeni“ (Kopecká, 2015, s. 47).

Typy rodin podle funkčnosti:

- „Funkční (také eufunkční či neklinická rodina) – v této rodině jsou dobré mezilidské vztahy, děti mají zajištěn dobrý vývoj a výchovu. V rodině probíhá vhodná komunikace, rodiče i děti spolu hovoří o budoucnosti, plánují společné činnosti. Rodiče mají zájem na dobrém uplatnění svých dětí ve společnosti.
- Problémová – taková rodina má určité potíže, ale ty ještě zásadně neohrožují vývoj dětí. Většinou dochází přechodně k narušení osobních vztahů nebo k tíživé ekonomické situaci (např. situace matky s dětmi po rozvodu manželství,

dlouhodobá vážná nemoc některého člena rodiny, nezaměstnanost v rodině). Rodina je obvykle schopna zvládnout situaci sama nebo za menší podpory společnosti.

- **Dysfunkční** – rodina adekvátně neplní některou svou funkci. V takové rodině nejsou rodiče schopni zajistit potřeby dítěte a jeho vývoj je ohrožen. Často jde o rodiny, ve kterých došlo k narušení vzájemných vztahů mezi rodiči, může v nich docházet ke zneužívání alkoholu, drog. Může jít o rodiny se špatnou úrovní bydlení, nízkým finančním příjmem. Rodiče většinou nejsou schopni nést zodpovědnost za rodinu a nejsou si schopni sami pomoci. Dysfunkční rodina potřebuje pomoc sociálních institucí.
- **Afunkční** – rodina neplní ani základní funkce a úkoly rodiny. Děti jsou ohroženy a je nutné jim zajistit péči v jiném prostředí mimo rodinu. Afunkčních rodin není v naší společnosti mnoho, ale pokud rodina takto selhává, je potřeba rychle zasáhnout“ (Kopecká, 2015, s. 47 – 48).

Zde je třeba podotknout, že pokud je rodina formálně nebo neformálně neúplná, neznamená to, že musí být dysfunkční. Neúplná rodina je totiž dysfunkční tehdy, pokud rodiče nejsou schopni zabezpečit potřeby dítěte a neplní některé funkce. V případě, že rodina není schopna zabezpečit většinu základních funkcí, je považována za afunkční. Ovšem některé neúplné rodiny, které jsou tvořeny jedním rodičem, osamělou matkou, která se jí stala dobrovolně, přičemž je dostatečně ekonomicky zabezpečena a organizačně schopna plnit všechny funkce rodiny, mohou být zcela funkční.

2. 3. Současný pohled na rodinu

Pojetí rodiny procházelo a stále ve svém vývoji prochází celou řadou změn. Současné společenské klima klade v chápání rodiny důraz na rovnost obou pohlaví, individuální volbu a seberealizaci. Sociální role mužů a žen v pojetí rodiny se v současné době na rozdíl od tradiční společnosti spíše doplňují. V dnešní době již není zakotvena myšlenka, že muž je živitelem rodiny – rodinou se totiž rozumí domácnost, v níž je takové upořádání vztahů mezi mužem a ženou, kdy žena se stará o domácnost, ale zároveň pracuje a dochází do zaměstnání. Oba rodiče tedy pracují a pro oba rodiče je práce stejně důležitá, i když pro muže je v mnohých případech stále ještě o něco

důležitější než pro ženu. Co se týká dělby práce v domácnosti, tak postmoderní model neexistuje. Oba partneři, manželé, potažmo rodiče si mezi sebou vytvářejí genderové dohody týkající se vymezení rolí v domácnosti. Ženy tedy nejsou v dnešním pojetí rodiny závislé na muži, existuje dělba profesních a domácích činností a častěji dochází ke kompromisům mezi partnery (Šrajfer, Musil, 2008, s. 31 – 33). Samotné fungování dnešních rodin, rozdělení sociálních rolí a dělby práce je přímo závislé na sociokulturních standardech a trendech. Je možné zmínit některé trendy, které ovlivňují současnou podobu rodin. Prvním z nich je „*tendence odkládat sňatky a rození dětí na co nejpozdější dobu. Objevuje se trend zakládat rodinu neformálně, bez legálního svazku (tato nesezdaná soužití mohou být spokojenější než sezdané páry, ale v čase méně stabilní, proto některé vyspělé státy upravují legislativu tak, aby chránila zájmy dětí nesezdaných partnerů). Dále dochází ke zvyšování rozvodovosti. Projevuje se pokles ochoty lidí po rozvodu vstupovat do dalšího svazku a rozšířit počet dětí. Čím vyspělejší společnost, tím nápadnější je tendence omezovat počet dětí v rodině, případně nemít děti vůbec. A v neposlední řadě se objevuje snaha prodlužovat dobu, po kterou děti a rodiče žijí spolu (platí pro Evropu, nikoli pro USA a Austrálii)*“ (Kořa, 2013, s. 77 – 78).

Jelikož rodina prošla ve svém vývoji mnohými změnami, jež oslabily její vazby, v současném prostředí se stále častěji hovoří o krizi rodinného soužití, za níž stojí společenské, vývojové i psychické faktory. Projevem této krize je svým způsobem i osamělé rodičovství. Krize rodinného soužití se ale může projevovat také v těchto oblastech:

- „Snížená stabilita rodin, která je dána jednak vlivem vnějších činitelů, sociálních, ekonomických a právních tlaků, které mohou přivést rodinu do náročné a stresové situace, jednak vlivem činitelů vnitřních, především lidských (snížená tolerance ke stresu, vlastnosti partnerů, nízká psychická a sociální zralost partnerů při zakládání rodiny atd.).
- Nízká připravenost pro rodinný a partnerský život, která vychází z nízké úrovně vzdělanosti v této oblasti lidského života a současně je dána psychickou a sociální nezralostí těch, kdo novou rodinu zakládají. Faktum je, že manželství a rodičovství je jednou z mála lidských aktivit, pro něž se člověk speciálně nepřipravuje a ani nemá pocit, že by se nějakým způsobem připravovat měl.

- Změněné postavení ženy spojené s vysokou mírou zaměstnanosti. Často dochází k rozporu mezi mateřskou, partnerskou a ekonomickou funkcí. Současná žena však není ochotna se své emancipace vzdát a své vlastní vzdělání „odhodit“ ve prospěch rodiny.
- Demokratizace vztahů uvnitř rodiny znamená zdaleka ne neproblematickou reformulaci rolí a vzájemných vztahů mezi mužem a ženou, nutnost měnit tradice a zvyklosti, které si partneři přinášejí z orientačních rodin.
- Prodloužení doby života dětí v rodině znamená, že někdy je prodloužený pobyt v orientační rodině východiskem z nouze (bytová otázka, zdravotní obtíže aj).
- Klesá počet rodin v přepočtu na obyvatele.
- Společnost klade stále větší důraz na to, aby rodina akceptovala práva dítěte, přičemž naplnění těchto práv není vhodně a srozumitelně regulováno příslušnými zákony a zůstává v rovině obecných proklamací. Nejen rodina, ale i školské organizace jsou tak často uváděny do značně nejisté situace, jak vlastně postupovat. Na práva dítěte se odvolávají občas vysoce problémové osobnosti či nadšení amatéři a prosazují nešťastné výchovné praktiky, čímž vlastně otázku obhajoby práv dětí výrazně diskreditují.
- Některé rodiny se dostávají reálně nebo pocitově do ekonomické tísně. Shon za materiálními statky, které společnost prosazuje jako významný životní cíl, může rodinu významně narušit, změnit a podřídít si její ostatní funkce” (Kot’a, 2013, s. 78 – 79).

3. Funkce rodiny

Rodina je považována za nedílnou a samozřejmou součást lidského života, nicméně v mnoha případech si společnost neuvědomuje, jaké funkce rodina plní a jaké úlohy musí rodiče zabezpečovat. Navíc osamělí rodiče jsou poté na zabezpečování těchto funkcí rodiny bez druhého partnera či manžela zcela sami.

3. 1. Členění funkcí rodiny

Rodina nejčastěji plní funkce biologické, ekonomické, sociální i psychologické. Tyto funkce jsou různě specifikovány s ohledem na úhel pohledu, jakým je možné se na rodinu dívat – tzn. z úhlu pohledu sociálního, psychologického, ekonomického, právního i státního (Zelená, Klégrová, 2006, s. 5). Zde je nutné zmínit psychologický úhel pohledu, přičemž rodina jeho prizmatem plní následující funkce:

„Biologicko-reprodukční – plození potomků, uspokojování sexuálních potřeb.

Ekonomická – členové rodiny se zapojují do výrobní a nevýrobní sféry v rámci výkonu určitého povolání a současně je rodina významným spotřebitelem, na němž je závislý trh. V rámci rodinného systému se realizuje řada rozhodnutí, která se týkají využití materiálních a finančních prostředků, investic, výdajů. V rodině se dítě učí hospodařit s finančními prostředky, učí se ekonomicky zabezpečit svou budoucí rodinu. Poruchy ekonomické funkce se projevují v hmotném nedostatku rodiny. V současnosti bývá tento stav často projevem nezaměstnanosti.

Socializačně-výchovná – tyto role umožňují členům rodiny zařadit se do společnosti. Rodiče předávají dětem rodinné zásady a hodnoty, učí je regulaci chování a emoční inteligenci (schopnosti zvládat své emoce a umět se vcítit do emocí druhých lidí).

Emocionální – uspokojování citových potřeb všech členů rodiny, vědomí jistoty, lásky, uznání, bezpečí, podpory.

Rekreační, relaxační a zábavná – rodina zajišťuje smysluplné trávení volného času, odpočinek, relaxaci a pozitivní emoční zážitky. Tyto aktivity se týkají všech členů rodiny, ale zásadní význam mají pro děti. V současné době, zvláště v tzv. dvoukariérových manželstvích, bývá tato funkce delegována na zájmové organizace. Pobyt v dětském kolektivu je pro dítě velkým přínosem, ale emočně

nikdy nenahradí společné chvíle prožité s rodinou na výletě, při společné dovolené, návštěvě kulturního představení apod.“ (Kopecká, 2015, s. 46 - 47).

Nutné je zmínit, že míra zabezpečování funkcí neúplných rodin se mění v závislosti na demografických charakteristikách rodin, jak poukazuje zahraniční studie “Žena hlavou neúplné rodiny“. Je třeba poukázat na skutečnost, že v neúplné rodině vedené osamělou matkou dochází oproti úplné rodině vedené otcem například ke změně plnění ekonomické funkce. Zejména v oblasti rozhodování o výdajích a investicích se osamělé matky projevují odlišným tržním chováním, na což taktéž poukazuje zmíněná zahraniční studie. V současnosti se marketéři i výzkumní pracovníci orientují na studium těchto rodin a jejich struktur s ohledem na změny v rozhodovacích nákupních procesech. Jelikož v neúplných rodinách dochází k odlišné míře zabezpečování funkcí rodiny, je prokázáno, že v těchto rodinách se děti více podílejí na domácích pracích a ovlivňují rozhodnutí o nákupech čisticích prostředků (Roshan, Kandi, online).

3. 2. Vývojová období a rodičovství

V konkrétních vývojových obdobích člověka nabývají jednotlivé funkce rodiny na svém významu. Tato skutečnost je dána tím, že k jednotlivým vývojovým obdobím se vztahují i odlišné životní potřeby. Jak uvádějí Zelená a Klégrová, každá vývojová etapa zahrnuje mimo ostatních tělesných a psychických potřeb jednu základní potřebu, jež by měla být pro další plynulý a úspěšný vývoj naplněna. Pokud ovšem tyto základní potřeby nejsou naplněny, dochází k negativním pocitům. Například pokud se mladý člověk stane rodičem v páru, tak je naplněna jeho potřeba intimity, naopak pokud se stane rodičem sám, je osamělým. Základní potřeby, jakož i negativní pocity jsou pro jednotlivá vývojová období uvedena následovně:

- Kojenecký věk (0-1 rok) – důvěra x nedůvěra
- Rané dětství (1-3 roky) – autonomie x stud, pochybnost
- Období hry (3-5let) – iniciativa x vina
- Školní věk (6-11, 11-15 let) – snaživost x netečnost
- Adolescence (15-19 let) – identita x zmatení rolí
- Mladá dospělost (20-30 let) – intimita x osamělost
- Dospělost (30-40, 40-50, 50-60) – generativita x stagnace

- Stáří (60-) – integrita x zoufalství (Zelená, Klégrová, 2006, s. 6).

Zde je třeba podotknout, že pokud se žena stane ve svém vývojovém období mladé dospělosti osamělou matkou, může prožívat negativní pocity osamělosti, které mohou ovlivnit i vývoj dítěte.

Vývoj člověka tedy probíhá po celou dobu života, přičemž se vyvíjí nejenom děti, ale i dospělí jedinci a rodiče. V každém období lidského života by přitom měl člověk plnit hlavní vývojové úkoly, které členíme na následující:

- „V raném dětství: naučit se chodit, mluvit, udržovat osobní čistotu, umět si hrát, rozlišovat dobro a zlo.
- Ve školním věku: získávat dovednosti pro složitější hry, naučit se a rozvíjet psaní, čtení, počítání, rozvíjet slovní zásobu a vytvářet informační databázi, zařazovat se mezi vrstevníky, osvojit si ženskou i mužskou roli, utvářet sebevědomí, morálku, získávat nezávislost.
- V adolescenci: vytvářet vztahy s vrstevníky obou pohlaví, přijmout vlastní vzhled, dosáhnout citové nezávislosti na rodičích, připravovat se na zvolenou profesi, připravovat se na manželství, zvládnout sociálně zodpovědné chování.
- V rané dospělosti: vybrat si partnera a naučit se s ním žít, založit rodinu, vést domácnost, vychovávat děti, budovat kariéru v zaměstnání, realizovat zájmovou činnost.
- Ve středním věku: vychovávat děti a poskytovat jim hodnotový vzor, rozvíjet pracovní a společenskou kariéru, stát se odborníkem v povolání, přebírat odpovědnost za stárnoucí rodiče.
- V pozdním dospívání: přizpůsobit se snížení výkonnosti a zdravotním potížím, připravit se na odchod do důchodu, radovat se z vnoučat, udržet si zájmové aktivity, vyrovnat se s eventuální smrtí partnera, udržet si co nejvíce fyzickou a duševní aktivitu“ (Kopecká, 2011, s. 101).

V této souvislosti je nutné dodat, že období dospělosti a rodičovství je charakterizováno stacionárním vývojem, jak uvádí Kopecká, přičemž stádium dospělosti je členěno do tří období. Prvním obdobím je časná (mladá, raná) dospělost –

období od 20 do 30 let; druhým obdobím je střední dospělost – období od 30 do 45 let; třetím obdobím je pozdní dospělost – období od 45 do 65 let (Kopecká, 2011, s. 151).

Plnění hlavních vývojových úkolů může být pro některé rodiče svazující, pro jiné naplňující. Například pokud se z důvodu rozvodu, rozpadu partnerství či mimomanželské plodnosti stane z rodiče osamělý rodič, může se potýkat s problémovým naplňováním vývojových úkolů ve stadiu rané dospělosti, neboť se od něj očekává, že si vybere partnera a uzavře manželství, ale on je sám nebo je rozvedený. Dospělý člověk *„má mnoho vývojových úkolů. Při jejichž plnění zúročuje zkušenosti, vědomosti a dovednosti získané během dětství a dospívání. Základním kritériem dospělosti je dosažení osobní zralosti. Jedná se především o převzetí plné osobní a občanské zodpovědnosti, citového osamostatnění od rodičů a ekonomické nezávislosti. Dále by dospělý člověk měl být sám sebou, měl by mít přiměřené sebehodnocení, najít trvalé pouto k životnímu partnerovi a zachovat si širší přátelské vztahy“* (Kopecká, 2011, s. 151). Nutné je zmínit, že vzhledem k přeměnám společnosti, jakož i k ekonomickým změnám se jednotlivé věkové hranice, jež jsou určené pro plnění definovaných vývojových úkolů, rozšiřují. Příkladem může být plnění úkolu rané dospělosti, který se přesouvá spíše na konec rané dospělosti, případně dokonce až na začátek střední dospělosti. Tímto úkolem je myšleno uzavření manželství, založení rodiny a zabezpečování rodinného života, jak uvádí Kopecká. Přitom *„na konci devatenáctého století se dvacetiletá dívka již pokládala za „starou pannu“, na konci dvacátého století dívka, která neměla ve třiceti letech děti, byla považována za neplodnou“* (Kopecká, 2011, s. 153). K posunu hranic stanovených pro plnění jednotlivých vývojových úkolů dochází rovněž vlivem nárůstu vysokoškolsky vzdělaných lidí a požadavků na mnohé profese na trhu práce, tedy vlivem prodlužování délky studií u mladých lidí. Mladí lidé proto v současnosti upřednostňují spíše život s partnery ve společné domácnosti než sňatky. Společnost navíc tyto volné partnerské vztahy poměrně toleruje (Kopecká, 2011, s. 153).

Je tedy zřejmé, že od dospělého člověka se očekává nejenom osobní zralost, ale i partnerství s druhým, tedy uzavření manželství a založení rodiny. Psychologická literatura uvádí, že *„pro rovnoměrný vývoj dítěte je zapotřebí dvou stabilních pečujících jedinců s atributy dospělého člověka, nejlépe opačného pohlaví – tedy máma a táta“* (Kopecká, 2011, s. 153). Pokud tomu tak ovšem není a situace dospělého člověka

neodpovídá těmto předpokladům, může docházet k problémům či dysfunkcím. V souvislosti s rodinou a rodičovstvím je možné hovořit o problémových či dysfunkčních rodinách, tedy o těch, které neplní své funkce, avšak nemusí tomu tak být vždy. I problémové rodiny totiž mohou plnohodnotně plnit své funkce. Vždy totiž záleží na tom, jak osamělý rodič zvládne vše, co se od něj očekává, a to nejenom z organizačního, ale také z psychologického hlediska.

4. Osamělé rodičovství

Osamělé rodičovství se v poslední době stává jakýmsi fenoménem, přičemž většinou se týká žen, které se nacházejí v rozmanitých životních situacích, protože primárními pečovateli o děti jsou ženy. Osamělé rodičovství je důsledkem vývoje pojetí rodiny a sociálních, kulturních i demografických změn. Na úvod této problematiky je nutné zmínit, že osamělé rodičovství se netýká pouze těch rodičů, kteří jsou svobodní, ovdovělí, rozvedení či žijí s druhem bez uzavření manželství. Osamělým rodičem je totiž i ten, kdo není formálně rozvedený, ale nežije s partnerem (Matoušek, 2005, s. 43).

4. 1. Vývoj fenoménu osamělého rodičovství

Český právní systém pracuje s termínem „osaměle žijící rodič“. Zákonná definice tohoto termínu je uvedena v ustanovení § 350 zákoníku práce, který říká, že „*osamělými se rozumějí neprovdané, ovdovělé nebo rozvedené ženy, svobodní, ovdovělí nebo rozvedení muži a ženy i muži osamělí z jiných vážných důvodů, nežijí-li s druhem, popřípadě s družkou*“ (Zákoník práce č. 262/2006 Sb., § 50). V současné praxi se nejčastěji používá pojem „osamělý rodič“ spíše než „osaměle žijící rodič“ nebo „svobodná matka“. Především termín „svobodná matka“ se vytrácí, i když osamělé rodičovství se převážně týká žen.

Děti vyrůstající u osamělého rodiče ve své podstatě vyrůstají v neúplných rodinách. Neúplná rodina je častým rodinným modelem dnešní praxe: „*V porovnání s rokem 1991 bylo u nás v roce 2001 zaznamenáno zvýšení počtu neúplných rodin ze 434 tisíc na 576 tisíc především v důsledku vyššího počtu neúplných rodin se závislými dětmi (343 tisíc v roce 2001 oproti 254 tisícům v roce 1991). V letech 1991 a 2001 měly neúplné rodiny se závislými dětmi nejčastěji jedno dítě (přibližně dvě třetiny), tři a víc dětí žije v necelých 6% neúplných rodin s dětmi. Intenzita vytváření neúplných rodin podle rodinného stavu a věku osoby v čele domácností byla v roce 2001 obecně vyšší než v roce 1991*“ (Matoušek, 2005, s. 44). Podle údajů Českého statistického úřadu došlo v letech 1991-2001 k nejvyššímu růstu počtu i podílu neúplných rodin v posledních čtyřech desetiletích. V roce 1961 tvořily například neúplné rodiny polovinu současného stavu (ČSÚ, online). Bohužel za nárůst počtu neúplných rodin jsou více obviňovány osamělé ženy, které si podle veřejnosti samy mohou za situace, v nichž se

nacházejí. Ženy jsou obviňovány i za zneužívání sociálního státu. Podle výsledků studie autorky Dudové stojí v čele neúplných rodin až 88% žen. Ve veřejném, politickém i odborném diskurzu jsou poté tyto neúplné rodiny považovány za problém pro stát, aniž by byla brána v potaz jejich špatná ekonomická situace či psychologické blaho dětí (Dudová, 2008, online). Tento stav se tedy stává vážným problémem a postupem vývoje neúplných rodin dochází ke zkreslování celé skutečnosti: *„Přesto v neúplné rodině žije skoro 27 % dětí v České republice. Jejich životní úroveň se přitom stále snižuje v poměru k životní úrovni zbytku populace. 40 procent neúplných rodin s dětmi je ohroženo chudobou (tj. jejich příjem nedosáhl 60 % mediánu příjmů za všechny osoby). Při navrhování a reformování sociálních politik bychom se měli zamýšlet nad tím, jakou pro nás mají tyto děti hodnotu a jak si představujeme, že by měly žít. Stigmatizace jejich rodin a kritizování jejich matek jim pravděpodobně nepomůže. Spíše bychom měli pátrat po tom, co se děje s chybějící částí rovnice: s muži – jejich otci“* (Dudová, 2008, online).

Za nárůst počtu neúplných rodin přitom nemohou ženy, nýbrž současný demografický vývoj. Tento vývoj je způsoben především dvěma faktory. První faktor se týká trvajících a rostoucích rozvodovostí, jež je v podmínkách České republiky od poloviny 80. let poměrně často se vyskytujícím jevem. Nutno podotknout, že každé druhé manželství v současnosti končí rozvodem. Tím, kdo se primárně po rozvodu stará o děti narozené v manželství, je pak ve velké většině právě žena. Druhý faktor se týká toho, že roste počet dětí, které se narodí mimo manželství. Od 90. let dochází v České republice k markantnímu nárůstu dětí narozených mimo manželství, což je označováno za tzv. mimomanželskou plodnost. V roce 1990 tvořil podíl těchto dětí 8,6 %, a v roce 2007 se tento podíl zčtyřnásobil na 34,5 % dětí narozených svobodným matkám (Hasmanová Marhánková, 2011, s. 3).

Neúplnou rodinu je přitom možné definovat jako *„skupinu, v níž chybí jeden ze základajících členů a není v ní obsazena role otce nebo matky. Z hlediska vývoje dítěte je nejnáročnější situace tam, kde v rodině chybí matka. Nepřítomnost otce může rovněž vést k abnormálnímu vývoji osobnosti až k poruchám chování. Otec ztělesňuje pro dítě vzor síly, pořádku, autority, disciplíny, otvírá mu cestu k lidem. Otec se stává významným identifikačním faktorem pro dítě již okolo pěti let věku. V případě chybějícího otce je důležité zastoupení dědečkem, strýcem, učitelem atd.“* (Kořa, 2013,

s. 77 – 78). Neúplná rodina tedy není oproti té úplné uskupením rodičů a dětí, v níž mají rodiče jasně vymezené role. Je statisticky dokázáno, že neúplná rodina je oproti úplné horším předpokladem pro vývoj dítěte (Čáp, 1993, s. 275). Obdobně je neúplná rodina horším předpokladem pro vývoj osamělého rodiče, který na výchovu zůstal sám, neboť je většinou ovlivněn řadou negativních názorů a očekávání makroprostředí, v němž se nachází, jakož i problémy, které z jeho konkrétní situace plynou (dále na ně poukazuje kap. 4.4. této práce). Samotné fungování dnešních neúplných rodin, rozdělení sociálních rolí a dělby práce v nich je oproti úplným rodinám přímo závislé na sociokulturních standardech. Například v rodinách, které mají nižší standard – ať už charakteru ekonomického, nebo sociokulturního – dochází k odlišným vztahům a rozdělením kompetencí než v ostatních rodinách.

4. 2. Důvody a příčiny osamělého rodičovství

Nejčastějšími základními důvody osamělého rodičovství jsou tedy rozvody nebo rozpady partnerství, mimomanželské plodnosti či ovdovění:

- „Samoživitelství jako důsledek rozvodu či rozpadu partnerství - tento důvod dominoval v České republice především v 80. letech. S ohledem na vysokou rozvodovost a často automatickou praxi svěřování dětí do péče matek stále přetrvává jako jeden z nejvýznamnějších momentů vedoucích k samoživitelství. Typická pro tyto případy je rychlá a zásadní změna ekonomické situace rodiny i potřeba nově organizovat péči o děti a celou domácnost. Z rodiny mizí druhý plat. Ačkoliv druhému z rodičů zůstává vyživovací povinnost, výše příspěvku většinou nekompensuje výpadek druhého platu. Zároveň mizí jeden z pečovatелů, což klade nové nároky na otázky harmonizace práce a soukromé sféry. Ženy zároveň často disponují nižšími příjmy než jejich bývalí partneři, což dále prohlubuje příjmový propad rodiny. Riziko chudoby matek samoživitelek je tak jedním z nejvýraznějších motivů doprovázejících rozpad partnerství. Ženy se matkami samoživitelkami v důsledku rozvodu či rozchodu stávají nejčastěji ve věku 25–49 let.
- Mimomanželská plodnost - vysoká mimomanželská plodnost je v současnosti statisticky nejvýznamnější příčinou získání statusu matky samoživitelky. Je však potřeba brát v potaz, že zdaleka ne všechna mimomanželská plodnost je

doprovázena rovněž osamělým mateřstvím, i přesto, že ženy mohou formálně tento status získat. Odhaduje se nicméně, že minimálně polovina dětí narozených mimo manželství se rodí ženě, která žije bez partnera. Tyto ženy jsou nejčastěji ve věku 25–29 let.

- Ovdovění - relativně malý počet matek samoživitelek se dostává do této situace po úmrtí partnera. Tato příčina historicky dominovala až do druhé poloviny dvacátého století. Dnes nicméně tvoří jen marginální procento případů, zvláště v kontextu demografických trendů již zmiňovaných“ (Hasmanová, Marhánková, 2011, s. 3).

Nejčastější příčinou, která vede k osamělému rodičovství, je tedy mimomanželská plodnost: *„Jedním z nejvýznamnějších trendů demografického vývoje moderních industriálních společností je rostoucí počet dětí narozených neprovdaným matkám. Ani česká společnost není v tomto ohledu výjimkou a podíl nemanželských dětí se zde v dnešní době pohybuje okolo jedné třetiny. Frekvence, s níž se děti rodí neprovdaným matkám, podpořila přesvědčení, že formální rodinný stav matky není v současnosti důležitý, protože velká část dnešních „nemanželských“ dětí patrně vyrůstá s oběma biologickými rodiči. A i v případě, že dítě s oběma rodiči nevyrostá, nejde o významný sociální problém, protože dnešní svobodné (či obecně neprovdané) matky jsou schopné poskytnout dítěti stejně dobrou výchovu jako rodiče dva. Nárůst nemanželské plodnosti je tak podle těchto názorů přirozený důsledek rostoucího individualismu a svobody moderního člověka, nikoliv varovný sociální problém“* (Hamplová, 2006, s. 11). Bohužel ale existují i zcela opačné názory, které poukazují na to, že mimomanželská plodnost s sebou nese vážná rizika (blíže viz kap. 4.4.). Mimomanželská plodnost totiž nemusí být pouze důsledkem rostoucího individualismu a svobody moderního člověka, ale může být důsledkem rostoucích sociálních nerovností a ekonomických těžkostí sociálních vrstev, což už sociálním problémem je. Ve společnosti se totiž stále více otevírají nůžky mezi vzdělanostními skupinami společnosti, přičemž narůstá mimomanželská plodnost v nižší vzdělanostní vrstvě (Hamplová, 2006, s. 11). Mimomanželská plodnost taktéž narůstá v regionálních oblastech, které jsou postiženy nezaměstnaností a dalšími negativními sociálními jevy.

Současným problémem je tedy nárůst mimomanželské plodnosti a pokles úplných rodin, respektive dětí narozených v manželství. Po roce 1990 došlo ke zvýšení počtu neúplných rodin a k nárůstu osamělých rodičů, především pak matek. Naopak začalo docházet k poklesu počtu úplných rodin, tedy dětí narozených v manželství (Hamplová, 2007, s. 18).

Vývoj sociálně demografických událostí, které vedly k tomu, že mimomanželská plodnost je dnes nejčastější příčinou osamělého rodičovství, je možné shrnout následovně:

- „Nejdříve klesá počet narozených dětí vyššího pořadí ve starším věku matek.
- Pak dochází k předcházení předmanželským početím, a tak i manželstvím uzavřených kvůli těhotenství snoubenky.
- Dále pokračuje pokles sňatkového věku.
- Lidé odkládají rodičovství v rámci manželských svazků, roste časové rozpětí mezi uzavřením sňatku a prvním porodem a klesá počet porodů nižšího pořadí.
- Roste počet rozvodů.
- Lidé odkládají manželství do vyššího věku a roste počet nesezdaných soužití před uzavřením manželství. Stoupá tedy i průměrný věk při uzavření prvního manželství.
- Nesezdané soužití začínají nabývat na popularitě. Uzavírání sňatků se odkládá do doby těhotenství snoubenky. Roste průměrný věk matky při porodu prvního dítěte.
- Dochází k legalizaci potratů a sterilizace, což implikuje další redukci nechtěných těhotenství. Klesá počet těhotenství žen staršího věku.
- Nesezdané soužití se stávají ještě populárnější a začínají být preferována i ovdovělými a rozvedenými.
- Nesezdané soužití se stávají více alternativou k manželství a roste mimomanželská plodnost.
- Průměrný počet dětí na jednu ženu mírně roste v době, kdy ženy, které odkládaly rodičovství do pozdějšího věku, začínají rodit své první děti. Stále častěji se tedy rodí děti nízkých pořadí ve vyšším věku matek.
- Nicméně ne všechny "odložené" děti se skutečně narodí.
- Roste také dobrovolná bezdětnost.

- Velikost plodnosti generací nezajišťuje jejich reprodukci, tzn. počet dcer je menší než počet matek“ (Hašková, 2009, s. 27 - 28).

Mezi důvody osamělého rodičovství ovšem patří i rozvody, rozpady partnerství či ovdovění, avšak jejich četnost není tak velká ve srovnání s mimomanželskou plodností.

4. 3. Členění skupin osamělých matek a naplňování základních potřeb

Na základě vývoje mimomanželské plodnosti a na základě socioekonomického vývoje je možné rozdělit české osamělé matky do dvou skupin: „*První skupinu neprovdaných matek představují ženy, které mají jen málo jiných životních alternativ a pro které se mateřství – byť svobodné – stává životní strategií, jak řešit nepříznivou životní situaci. Druhou skupinou jsou starší – a můžeme se domnívat, že i zaopatřené ženy – jimž jejich poměrně příznivá ekonomická situace dovoluje, aby se mohly stát neprovdanými matkami. Z demografických statistik je ale patrné, že první skupina mezi českými neprovdanými matkami jednoznačně převažuje*“ (Hamplová, 2006, s. 38). Rozdělením osamělých matek do skupin podle jejich motivů k osamělému a svobodnému mateřství se zabývá v praxi celá řada výzkumů. Například Chaloupková zpracovala výzkum zabývající se diferenciací motivů svobodného mateřství, přičemž řeší otázku, proč neprovdané matky nevstoupily před narozením svého prvního dítěte do manželství. Její výzkum identifikoval tři typy motivací svobodného mateřství: 1) nedobrovolně svobodné, mezi nimiž převažují osamělé matky, 2) liberální svobodné matky žijící v relativně stabilním vztahu, které považují manželství za zbytečnou formalitu, 3) pragmatické svobodné matky s nestabilním a nejistým vztahem, které kladou důraz na nevýhodnost manželství. Jednotlivé skupiny neprovdaných matek se v rámci výzkumu lišily nejen v postoji k manželství, ale i tím, jak vnímaly budoucnost vztahu s otcem dítěte. Zjištění šetření nepotvrzují, že by růst mimomanželské plodnosti mohl být plně připisován změnám hodnotových orientací a rozšiřování oblíbenosti nesezdaných soužití. Nejčastějším důvodem, jímž neprovdané matky vysvětlovaly, proč nevstoupily do manželství před narozením prvního dítěte, nebylo odmítání instituce manželství jako takové, ale spíše to, že si nebyly jisté budoucností vztahu, případně že

se sňatkem nesouhlasil partner (Chaloupková, 2007, s. 137). Nutné je podotknout, že výzkumná část je zaměřena na první skupinu nedobrovolných osamělých matek, u nichž se otec nepodílí na výchově dětí.

U osamělých matek je velmi důležité vymezit jejich naplňování potřeb v rodičovství, které se od rodičovství v úplných rodinách ve většině případů liší. K naplňování potřeb u zaopatřených osamělých matek, jež tvoří mnohem menší část z této skupiny, však dochází téměř stejně jako v úplných rodinách. Tyto matky jsou totiž natolik vyzrálé, že většinou zvládají zajišťovat všechny rodinné funkce a zastávat veškeré rodinné role, a to buď sami, nebo s pomocí. Tyto matky také obvykle zvládají naplňovat své fyziologické potřeby, jakož i potřeby bezpečí, uznání, kognitivní, estetické a potřeby seberealizace, neboť jsou aktivní, pracující a velmi schopné. Obtížnější je ovšem naplňování potřeby lásky, která nemá pouze podobu rodičovské lásky, ale také partnerské. Nicméně i partnerskou lásku si některé tyto matky dokáží zabezpečit. Osamělé matky jsou přitom schopny organizovat fungování rodiny, udržovat funkční komunikaci, zvládat environmentální stres a utvářet širší sociální sítě (Sobotková, 2007, s. 172 -173). Ačkoli jsou tyto matky poměrně vyzrálé, například ve výchově dětí přesto chybí mužský element. Větším problémem je ovšem naplňování potřeb těch osamělých matek, jež si vybraly rodičovství jako způsob řešení své nepříznivé životní situace. Většina těchto osamělých matek má totiž nižší vzdělání, přičemž *„rozhodnutí pro život svobodné matky může být zde ovlivněno mnoha faktory. Např. nezralostí ženy, ale i reakcí na nejisté vyhlídky do budoucna: nároky na individuální štěstí v dnešní společnosti jsou vysoké, náročné je také vybudování a udržení stabilního vztahu. Pro některé svobodné ženy je potom narození dítěte určitou jistotou nového, nadějného blízkého vztahu“* (Sobotková, 2007, s. 171). Na druhou stranu se tyto osamělé matky většinou cítí vyčerpané, nemají dostatek sil poskytovat dítěti nebo dětem lásku a péči, navíc jim zcela chybí kontrola volného času dětí, neboť tyto matky obvykle musí zabezpečit úlohu živitele rodiny (Vacínová, 2010, s. 69). Právě z těchto důvodů mohou mít osamělé matky problémy s uspokojováním potřeb. Podle zahraničí studie *“Stres matek samoživitelek a jeho vliv na kvalitu péče o děti“* mají matky nejenom problémy s uspokojováním potřeb, ale také oslabenou imunitu v důsledku rodičovského stresu, což vede k méně pečujícímu chování o děti (Bronnimann, online).

Osamělé matky považují za základní potřeby, jež musí uspokojovat, potřeby životní. Ty představují především potraviny, na něž matkám ovšem mnohdy nezbyvá mnoho financí. Další základní potřebou je oblečení, které osamělé matky nejvíce nakupují v second handu nebo mezi příbuznými a známými. Komplikovanější potě bývá zabezpečení bydlení, neboť náklady na bydlení a služby s ním spojené tvoří jednu z nejdražších základních potřeb. Častým řešením se tedy pro osamělé matky stává přestěhování se zpět k rodičům. Osamělé matky vnímají nejenom potřebu zabezpečení základních životních potřeb, ale také potřebu zabezpečení nadstandardních životních potřeb. Za tyto nadstandardní životní potřeby považují různé placené školní a mimoškolní aktivity, zájmové kroužky, sporty a podobně. I když osamělé matky tyto potřeby vnímají jako nadstandardní, domnívají se, že jejich zabezpečení je nutným standardem pro vývoj dětí (Dudová, 2007, s. 48). *„Ukazuje se, že svou schopnost ekonomicky umožnit svým dětem tyto aktivity matky vnímají jako klíčovou při hodnocení celkové ekonomické situace rodiny a zejména při hodnocení své vlastní schopnosti zajistit dětem dostatečnou životní úroveň. To, zda matka může svým dětem tyto věci poskytnout, vnímá jako známku toho, že situaci zvládá dobře a že děti vyrůstají v dobrých podmínkách. Přitom propad životní úrovně po rozvodu se zpravidla projevuje právě v této oblasti; příjmy rodin žen samoživitelek často tyto náklady nemohou pokrýt. Ani státní sociální politika tyto potřeby nijak nekompensuje, sociální dávky mají za cíl pokrýt životní minimum, nikoli tyto další potřeby dětí, které jsou považovány za nadstandard“* (Dudová, 2007, s. 48). Nedostatek zdrojů tedy poté vede k tomu, že si osamělé matky nemohou dovolit vytvářet finanční rezervy, spořit na budoucnost, platit stavební spoření, různé pojistky, luxusní zboží či hračky. Tyto matky si také nemohou dovolit financovat péči o sebe, což má jednoznačný vliv na jejich vlastní sebepojetí (Dudová, 2007, s. 47 – 49).

Kromě změny vlastního sebepojetí se osamělé matky potýkají i se změnou hodnotové orientace, na což poukazuje výzkumná studie autorky Kuchařové zabývající se rodinou a zaměstnáním v neúplných rodinách. Tato studie přináší výsledky hodnotových preferencí osamělých matek, tedy toho, jak matky vnímají nejdůležitější hodnoty jako rodinu, děti, partnera, práci, koníčky apod. *„Nejdůležitější hodnotou je pro všechny osamělé matky rodina a děti. To zahrnuje, zejména pro rozvedené a ovdovělé ženy, i zájem mít dobrého životního partnera. Práce a vzdělání jsou pro matky z*

neúplných rodin méně důležité než rodina, podobně je tomu i s volným časem. U práce je důležitější výdělek než zaměstnání jako takové. Osamělé matky často rezignují na seberealizaci a požadují zabezpečení dětí (a sebe, potažmo rodiny). Zjištěna byla široká škála významu zaměstnání pro osamělé matky - od krajní pozice nepříjemné nutnosti v zájmu zabezpečení potřeb dětí, po jinou „krajnost“, kterou jsou neuspokojené potřeby plně a efektivně se věnovat zaměstnání jako způsobu seberealizace. Nepochybně zde bude hrát velkou roli vzdělání a celoživotní individuální profesní „strategie“ započaté výběrem oboru vzdělání v mládí“ (Kuchařová, 2007, s 11).

4. 4. Rizika a problémy osamělého rodičovství

Největším rizikem osamělého rodičovství bez ohledu na to, zda je osamělým rodičem muž nebo žena, je ekonomické zajištění rodiny. Ekonomickým znevýhodněním jsou nejčastěji postiženi rodiče, kteří mají nízký sociální status, respektive kteří mohou mít nízký příjem či větší počet dětí. Rodinný příjem přitom ovlivňuje kvalitu zabezpečování každodenních potřeb (tzn. stravu, bydlení, zdravotní péči, vzdělávání aj.) stejně jako mimoškolní, kulturní a sportovní rozvoj, jak uvádí Matoušek. Osamělé rodičovství s sebou ovšem nese i další rizika, jako jsou nezaměstnanost, nedostatečný přístup k přiměřenému bydlení, sociální izolace, chudoba nebo sociální vyloučení. Bohužel tato rizika se týkají mnohem častěji žen než mužů (Matoušek, 2005, s. 44 – 47). V této souvislosti je možné hovořit i o tzv. feminizaci chudoby, což znamená, že osamělé ženy jsou v porovnání s osamělými muži častěji postiženy chudobou. V České republice žije „podle odhadů Eurostatu 9 % obyvatel pod hranicí chudoby. Termín feminizace chudoby označuje celosvětový trend zvyšujícího se podílu a převahy chudoby mezi ženami ve srovnání s muži. Jedním ze zásadních faktorů, které zvyšují pravděpodobnost chudoby žen v západních zemích, je i situace osamělého rodičovství. Matky samoživitelky tvoří specifickou skupinu. Jako ženy mají statisticky menší příjmy než muži (v České republice v průměru o cca 25 %). Největší platový rozdíl je ve věkové skupině 30–39, kdy rovněž kulminuje péče o děti. Zároveň stojí v čele celé domácnosti, což dále zvyšuje finanční náklady v poměru k jejich příjmu. Míra chudoby žen samoživitelek se v jednotlivých zemích liší. Česká republika přitom patří mezi země s nejvyšším rozdílem mezi rizikem chudoby u rodiny se dvěma rodiči a jedním rodičem. Po ekonomické transformaci v 90. letech se míra chudoby rodin s jedním rodičem

zdvojnásobila“ (Hasmanová Marhánková, 2011, s. 4). Mezi hlavní důvody, proč chudoba narůstá právě u matek samoživitelek, patří genderové bariéry na trhu práce. Kromě toho mají ženy jakožto matky na trhu práce horší postavení než muži, neboť musí skloubit práci s rodinou, potřebují vyšší finanční ohodnocení práce než matky, které žijí s otcem, a mají vyšší potřebu seberealizace. Jak uvádí Hasmanová Marhánková, sladit soukromý a pracovní život je tedy pro osamělé matky náročnější.

Velkým problémem je, pokud ekonomická zátěž vzniklá z důvodu výchovy dítěte nebo dětí osamělým rodičem ohrozí i další generace. Často přitom bývají ohroženy i základní funkce rodiny, které se taktéž mohou přenášet na další generace. Rodina by totiž měla plnit dvě základní funkce, tzn. zajištění citového zázemí všem členům rodiny a přípravu dětí pro život ve společnosti: *„Obě funkce mohou být ohroženy nedostatkem času, kterého může být v rodinách osamocených rodičů méně než v rodinách úplných, v nichž děti mohou získat více pozornosti a péče ze strany obou rodičů. Osamocený rodič může být natolik pohlcen vlastní prací a běžnou péčí o domácnost, že mu na hraní, učení či povídání s dítětem mnoho času nezbyvá“* (Matoušek, 2005, s. 45). Podle zahraniční studie *“Stres matek samoživitelek a jeho vliv na kvalitu péče o děti“* je plnění základních funkcí pro osamělé matky více stresující životní událostí než pro vdané matky. Osamělé matky jsou ovlivněny nejen běžnými stresory, ale svým způsobem i stresem z rodičovství (Bronnimann, online). Výzkumná studie Dudové poukazuje na pocit *“nebytí dostatečně dobrými matkami“*, jenž osamělé matky velmi stresuje. Osamělé matky totiž poukazují na tlaky jejich makroprostředí, normativní očekávání spojená se statusem matky a funkcemi úplné rodiny, které u nich vyvolávají pocit, že nejsou dobrými matkami. Pravdou ovšem je, že dobrá matka je ve skutečnosti nejčastěji právě ta, kterou děti mají, ačkoli nemusí splňovat všechna očekávání obsažená v populárním a odborném diskurzu mateřství (Dudová, 2007, s. 61). Je nutné zmínit, že míra výskytu a vlivu problémů osamělého rodičovství na neúplnou rodinu je závislá na vývojovém hledisku osamělé matky i na životním cyklu rodiny, jak uvádí Sobotková (Sobotková, 2007, s. 174).

Osamělé matky, které se nestaly osamělými vlastním rozhodnutím, se mohou potýkat nejenom s rizikem chudoby, ale i s několika dalšími oblastmi problémů. První oblastí je zvýšený stres, jenž osamělé matky zažívají z důvodu praktických situací, které mohou poměrně obtížně zvládat. Nejčastěji se jedná o praktické otázky financí,

zaměstnání či vedení domácnosti. Druhou oblastí jsou osobní problémy, které se mohou u těchto osamělých matek v různé míře projevat. Některé matky mohou zažívat emoční stres, disharmonii, pocity ohrožení vlastní identity či změny v sebepojetí. Třetí oblastí problémů je zvýšený stres, který osamělé matky mohou pociťovat z důvodu problematických vztahových situací. Osamělé matky se mohou potýkat s problémovou interakcí s dětmi, s přetrvávajícími konfliktními vztahy s bývalým manželem nebo s nejistotou z dalších partnerských vztahů: *„Je vysoce pravděpodobné, že ženy v takové zátěžové situaci pociťují ztrátu energie, pocity beznaděje a deprese. To co bylo dříve záležitostí obou rodičů, je pouze na nich. Mohou být příležitostně a podrážděné, což se odráží na zhoršeném vztahu s dětmi. To zpětně vede k výčitkám a pocitům viny, pochybnostem o sobě atd. Rizika nedostatečného zvládnání stresu se zvyšují tehdy, když žena ztrácí své známé prostředí a dosavadní podpůrné sítě (přestěhuje se a ztrácí se kontakt s rodiči, s kamarádkami). Fungující podpůrná síť naopak účinně redukuje stres. Stejnou funkci plní i pocit dostatečné kontroly a sebeúčinnosti. Proto je velmi aktuální poskytnout podporu a odbornou pomoc osamělým matkám bezprostředně, aby se pocit bezmoci a beznaděje nerozvinul a nefixoval. Zkušenost osamělých matek totiž říká, že jejich pocity sledují často podobný průběh: od počátečních pochyb, nejistoty a úzkosti směrem k pocitům narůstající sebejistoty, autonomie a nenávisti“* (Sobotková, 2007, s. 174 - 175). Osamělé matky musí zastávat mnoho rolí, vychovat dítě nebo děti, pečovat o domácnost, starat se o školu a mnohé další záležitosti. Všechny tyto povinnosti vedou u těchto matek k obavám ohledně budoucnosti, některé proto mohou trpět úzkostmi, pocity přepracování a selhání (Chopra, 2014, s. 158). Všechn tento stres oslabuje imunitní systém matky, odráží se v dětské osamělosti a způsobuje strach dítěte o osamělého rodiče, jak uvádějí výsledky zahraničí studie (Bronnimann, online). Problémem je také velký pocit odpovědnosti, který osamělé matky vnímají. Podle výzkumné studie Dudové, *„jakmile se ale stane cokoli mimořádného, jsou odkázané jen samy na sebe a nemají se ke komu obrátit o pomoc. Vnímají, že zodpovědnost za děti leží pouze na nich a není nikdo, kdo by z nich jejich povinnosti sejmul“* (Dudová, 2007, s. 59).

Především je ale třeba poukázat na skutečnost, že stres osamělých matek, vyplývající z jejich problémů, ovlivňuje schopnost poskytovat péči dětem, a tudíž i schopnost zabezpečení funkcí rodiny. Podle výsledků zahraniční studie “Stres matek

samoživitelek a jeho vliv na kvalitu péče o děti“ mají osamělé matky mnoho povinností, včetně povinnosti finančního zabezpečení, vedení domácnosti a výchovy. Tyto matky navíc nemají podporu manžela nebo partnera, na něhož by se obrátily o radu, spolupráci a emoční podporu. Zátěžové a stresové situace vyskytující se v životě osamělé matky ovlivňují vývoj jejích dětí. Současné výzkumy naznačují, že tyto osamělé matky častěji vyhledávají profesionální pomoc, a to z důvodu narušení vlastního duševní zdraví. Je třeba zmínit, že k narušení duševního zdraví dochází u osamělých matek vychovávajících děti v neúplných rodinách dvakrát až třikrát častěji než u matek vychovávajících děti v úplných rodinách. Výzkumy dokonce poukazují i na to, že pro osamělé matky je obtížnější řídit domácnost a vykonávat tradiční ženské úkoly jako vaření, úklid a péči o děti. Osamělé matky jsou vystaveny obrovským stresovým situacím nejenom kvůli mnohokrát zmiňované potřebě finančního zajištění a zajištění chodu domácnosti, ale také kvůli povinnosti převzít tradiční mužské úkoly a role. Tyto matky musejí získávat mužské dovednosti a s ohledem na ně vychovávat děti. Nepřítomnost otce navíc způsobuje obtížnosti v zajišťování odpovídající kázně u dětí. Obecně se totiž přístup otce k výchově dětí od přístupu matky liší – proto také dochází v neúplných rodinách k disharmonii ve výchově. Tato skutečnost může být důvodem toho, proč děti vyrůstající bez svých otců mají tendenci vykazovat nižší studijní výsledky než děti vyrůstající v úplných rodinách (Bronnimann, online).

5. Výzkumná část

Smyslem výzkumné části je zmapovat, jakým způsobem vnímají osamělé ženy svoji situaci, kdo je jejich oporou a jaké jsou jejich obavy. Na všechny tyto výzkumné problémy je zaměřen kvalitativní výzkum. Práce vychází z dosud získaných výsledků českých studií (Chaloupková, 2007; Dudová, 2008; Dudová, 2007; Kuchařová, 2007; Hamplová, 2006; Hasmanová Marhánková, 2011) i zahraničních studií (tzn. Roshan, Kandi, 1993; Bronnimann, 2006), které poukazují na to, že ženy bývají vystaveny řadě potíží spojených s osamělým rodičovstvím. Tyto problémy se týkají zvýšeného stresu v důsledku finančních obtíží, potíží na trhu práce, potíží spojených s chodem domácnosti, osobních vztahů, změn v sebepojetí a ohrožení osobní identity ženy. Osamělé matky bývají také nespokojeny se svým zaměstnáním, mají potíže s výchovou svých dětí, jsou méně sebejisté a náchylnějšími k různým onemocněním. Disharmonii osamělých matek způsobují normativní očekávání společnosti spojená se statutem matky a funkcemi úplné rodiny. Osamělé matky totiž nejsou vždy schopny plně zabezpečit funkce rodiny a mívají problémy i s výchovou dětí, jak ukazují výsledky této výzkumné části a kvalitativního výzkumu.

5. 1. Cíl výzkumu a výzkumná otázka

Výzkumným cílem práce je zjistit subjektivní pohled samotných žen na vnímání vlastní situace osamělého rodičovství. Hlavní výzkumná otázka zní: Jak vnímají svoji situaci samotné osamělé matky?

5. 2. Výzkumná strategie a technika sběru dat

Hlavním smyslem výzkumu je porozumět osamělým matkám, k čemuž je zapotřebí získat klíčové informace, téma více odkrýt a prozkoumat jej podrobněji. Z těchto důvodů jsem pro svůj výzkum zvolila kvalitativní výzkumnou strategii. Hlavním úkolem kvalitativního výzkumu je objasnit, jak osamělé ženy v daném prostředí a situaci dospívají k pochopení toho, co se právě děje, proč jednají určitým způsobem a jak organizují své každodenní aktivity a interakce. Kvalitativní výzkum je flexibilní a umožňuje reagovat na informace, které se v průběhu rozhovoru objeví. Kvalitativní výzkum s sebou nicméně nese i rizika, neboť výzkumný vzorek zahrnuje velmi malý

počet osamělých žen, a proto nebude možné výsledky aplikovat obecně. Tato skutečnost ovšem vychází ze samotné povahy kvalitativního výzkumu. Další určitou nevýhodou je tzv. reaktivita, což znamená, že přítomnost výzkumníka může ovlivnit procesy, na něž je výzkum zaměřen. Při výzkumu jsem dbala zejména na to, abych zůstala nestranná a nevnášela do rozhovoru vlastní zkušenosti. Z toho důvodu jsem pro rozhovor volila otevřené neutrální otázky. Také jsem si musela vybudovat dostatečnou důvěru, aby mi informátorky sdělovaly co nejvíce podrobností ze svého života. Důvěra byla důležitá také proto, aby se informátorky chovaly přirozeně a nesnažily se vyvolat co nejlepší dojem, tedy aby z jejich strany nedocházelo ke zkreslování informací.

Pro účely této studie jsem zvolila polostrukturované rozhovory jakožto techniku sběru informací dat. Mým cílem bylo zjistit o informátorkách co nejvíce informací z jejich života, které souvisí s výzkumným tématem. Právě rozhovor nám umožňuje odhalit řadu detailních informací. Během rozhovoru jsem se držela předem připraveného předběžného schématu otázek, které vedly k zodpovězení výzkumných otázek. Výhodou rozhovoru je, že jsem otázky měnila v závislosti na tom, kam se odpovědi informátorek ubíraly. Často jsem využívala také sondážní otázky, jež slouží k prohloubení odpovědí.

Za účelem rozboru souvislostí potřebných k zodpovězení výzkumné otázky jsem formulovala následující otázky, které jsou určené pro realizaci rozhovorů. Otázky jsem zvolila tak, abych jejich samotnou formulací minimalizovala vnucování určitých odpovědí.

- Jak vnímáte svoji situaci osamělé matky?
- Co je příčinou toho, že jste osamělou matkou?
- Jak dlouho jste osamělou matkou?
- Jak si myslíte, že na Vaši situaci pohlíží Vaše okolí?
- Cítíte ze strany svého okolí podporu? Od koho nejvíce?
- Co všechno musíte zvládat jako osamělá matka?
- Co je pro Vás nejtěžší?
- Jak vnímáte výchovu Vašeho dítěte/dětí?
- Jak pečujete o sebe a své potřeby?
- Jaké hodnoty vyznáváte?

5. 3. Etické otázky výzkumu

Etické otázky hrají ve společenskovedním výzkumu důležitou roli. Nejdříve tedy bylo potřeba získat poučený (informovaný) souhlas. To znamená, že osoba, která se zúčastnila výzkumu, s ním musí souhlasit. Předtím musí být plně informovaná o průběhu a okolnostech výzkumu. V případě polostrukturovaných rozhovorů jsem tedy osamělé ženy jakožto informátorky informovala o tom, že jejich osobní údaje a odpovědi budou použity pouze pro účely tohoto výzkumu. Velmi důležitá je také anonymita, protože zachování soukromí je primárním požadavkem výzkumu.

Rozhovory proběhly na místě, které si určily samotné informátorky k zajištění jejich pohodlí. Preferovala jsem návštěvy u nich doma, kde jsem měla možnost nahlédnout do jejich každodenního soukromí. Na rozhovor jsem informátorkám poskytla dostatek času, aby si mohly svou odpověď rozmyslet. Informátorky přitom měly možnost svou účast na výzkumu kdykoli ukončit. Upozornila jsem je také na možnost, že nemusí odpovídat na otázku, jež je pro ně příliš citlivá. Na konci rozhovoru jsem poskytla informátorkám čas, aby případně mohly k tématu něco dodat a měly tak prostor pro vyjádření svých pocitů.

5. 4. Výběr vzorku a prostředí výzkumu

Osamělé ženy představují skupinu, která je velmi rozdílná a má málo společných znaků. Zkoumání této skupiny je obtížné i vzhledem k tomu, že každá z žen je jedinečnou osobností. Stejně tak jsou odlišné podmínky a situace, v nichž se tyto ženy nachází. Polostrukturované rozhovory proběhly ve skupině výzkumného vzorku, kterým byly osamělé ženy, žijící v domácnosti samy alespoň s jedním nezaopatřeným dítětem. Za nejdůležitější kritérium jsem stanovila právě to, že informátorka bude dítě/ děti vychovávat sama, tedy bez podílu otce či jiného partnera na výchově. Otec se tedy o dítě/ děti příliš nezajímá, kontakt je omezený, minimální či žádný. Kritériem přitom není účast otce na placení výživného. Tedy mezi ženami jsem nerozlišovala, zda výživné dostávají či nikoliv. Pro výzkumné účely byly vybrány pouze ženy, neboť tvoří největší podíl osamělých rodičů.

Rozhovory byly realizovány u 10 žen z oblasti Pardubicka. Informátorky jsem čerpala z okruhu svých přátel. Další jsem pak získala metodou sněhové koule, kdy již

získané informátorky poskytly doporučení dalších osob. Polostrukturovaných rozhovorů se zúčastnily především mladé ženy ve věku od 20 do 40 let. Tyto osamělé matky jsou navíc matkami samoživitelkami déle jak 2 roky. Oslovené osamělé ženy mají buď jedno, nebo dvě děti, přičemž všechny děti jsou mladší 18 let. Níže uvádím přehled informátorek, jejichž jména jsem z důvodu zachování anonymity změnila:

Jméno	Věk	Důvod osamělého rodičovství	Počet dětí	Věk dětí	Délka osamělého mateřství
Marcela	25 let	rozpad partnerství	1	3,5 roku	4 roky
Lada	28 let	rozpad partnerství	1	4 roky	3 roky
Hana	27 let	rozpad partnerství	1	2 roky	2 roky
Michaela	27 let	rozpad partnerství	2	1 rok, 4 roky	2 roky
Sabina	24 let	mimomanželská plodnost	1	5 let	5 – 6 let
Jana	26 let	mimomanželská plodnost	2	6 let, 4 roky	6 let
Patricie	27 let	mimomanželská plodnost	1	4 roky	5 let
Soňa	29 let	rozvod	1	7 let	6 let
Blanka	33 let	rozvod	1	3 roky	2 roky
Lucie	37 let	mimomanželská plodnost v případě prvního dítěte a rozpad manželství v případě druhého dítěte	2	15 let, 9 let	12 let

Polostrukturované rozhovory jsem si předem připravila a koncipovala tak, aby napomohly zodpovězení výzkumné otázky. Rozhovory obsahovaly 10 otázek a trvaly v průměru 30 minut/ 1 rozhovor.

5. 5. Analytické postupy

Pro vyhodnocení informací jsem použila techniku doslovné transkripce, kdy jsem nejdříve získané rozhovory přepsala z diktafonu. Výpovědi informátorek byly zaznamenány v jejich úplné podobě, mohou tudíž obsahovat například nespisovný jazyk. Nashromážděný materiál jsem poté rozdělila do částí a hledala mezi nimi pravidelnosti a podobnosti. K tomuto účelu jsem použila techniku otevřeného kódování, prostřednictvím níž jsem definovala následující kategorie:

- příčina a délka osamělého rodičovství
- vnímání stavu osamělého rodičovství
- úkoly a problémy osamělých matek
- pocity osamělých matek
- výchova dětí
- uspokojování vlastních potřeb
- preference hodnot

5. 6. Rozbor získaných odpovědí

Příčina a délka osamělého rodičovství

Příčina osamělého rodičovství se u informaterek nijak neodlišuje od nejčastějších základních důvodů osamělého rodičovství, kterými jsou rozvody, rozpady partnerství a mimomanželské plodnosti (Hasmanová, Marhánková, 2011, s. 3). Hlavní příčinou byl ponejvíce rozpad partnerství. Ačkoli je podle veřejných statistik nejčastější příčinou, která vede k osamělému rodičovství, mimomanželská plodnost, v případě osamělých žen, jež se zúčastnily polostrukturovaných rozhovorů, je nejčastější příčinou rozpad partnerství. V pozadí rozpadu partnerství často stála neshoda partnerů ohledně rodičovství buď ještě v těhotenství, nebo krátce po porodu. Většinou partner neměl zájem o to stát se otcem, případně si partneři po narození prvního potomka přestali rozumět.

Lada, 28 let: *„Věděla jsem, že partner v žádném případě o dítěti nechce slyšet... Jelikož nám to delší dobu nefungovalo ještě před tím, než jsem otěhotněla, tak se se mnou stejně rozešel... Tak jsme šli od sebe.“*

Hana, 27 let: *„Svoji jsme nebyli, ale na dítě jsme se těšili... Po narození syna jsme se začali hádat... Vyčítal mi výchovu, že syna rozmazluji a partnera zanedbávám...“*

U osamělých žen se nikdy – až na jednu výjimku – nejednalo o chvilkovou záležitost, která by způsobila, že se staly osamělou matkou.

Patricie, 27 let: *„Potkali jsme se párkrát... Když jsem otěhotněla, tak jsem mu to neřekla... Nemělo to smysl... a navíc byl ženatý.“*

S růstem věku osamělých matek se vyskytují častější případy rozvodů, což je dáno tím, že uzavírání sňatků se v dnešní společnosti posouvá do pozdějšího věku. Téměř ve všech případech se totiž osamělé ženy domnívaly, že když vstoupí do manželství později, tak se s manželem budou lépe znát, více si rozumět a budou mít i stejné názory na společnou budoucnost a výchovu dětí. Bohužel opak byl pravdou.

Soňa, 29 let: *„Když se narodil syn, tak jsme se názorově začali rozcházet... Názory se lišily hlavně na výchovu... také jsme se nedovedli shodnout na tom, jak budeme trávit společný (rodinný) čas...“*

Blanka, 33 let: *„Všechny starosti o dítě byly na mně... do toho jsem si přivydělávala, starala se o domácnost, a vše co jsem udělala, bylo pro manžela špatně... nestíhala jsem... byla jsem zoufalá a manžel mě ještě podkopával... tak jsme se rozvedli...“*

Kombinace různých příčin osamělého rodičovství se přitom příliš často nevyskytuje. Byl zaznamenán pouze jeden případ kombinace mimomanželské plodnosti v případě prvního dítěte a rozpadu partnerství v případě druhého dítěte.

Lucie, 37 let: *„No tak příčin, že jsem osamělou matkou, je úsměvně několik... První chlap mě nechal jako těhotnou, a druhý odešel za mladší...“*

Nutné je také zmínit, že žádná z oslovených osamělých žen se jí nestala z důvodu ovdovění, přičemž ovdovění je nejméně se vyskytujícím důvodem osamělého rodičovství. Lze taktéž poukázat na to, že žádná z oslovených osamělých žen není liberálně či pragmaticky svobodnou matkou. Všechny respondentky polostrukturovaných rozhovorů jsou svobodné nedobrovolně. Toto zjištění je velmi důležité, neboť všechny tři zmíněné skupiny osamělých matek (tzn. liberální, pragmatické a nedobrovolné) se většinou liší v postojích a názorech.

Zajímavým zjištěním bylo, že oslovené osamělé ženy jsou osamělou matkou více jak 2 roky, ale nikoliv déle jak 12 let. Délka osamělého rodičovství má totiž podle mého názoru u žen vliv na jejich zvládnání rolí a psychickou pohodu. U těchto oslovených žen je vidět, že jsou relativně čerstvými osamělými ženami, neboť 2 roky jsou podle mého názoru poměrně krátká doba. Tento názor stavím na výzkumném zjištění, jelikož z rozhovorů vyplývá, že oslovené ženy, jež jsou osamělými matkami kolem 2 až 3 let, hůře zvládají svoji situaci než ženy osamělé delší dobu. Například osamělá žena, která jí je 12 let, své role zvládá lépe, i když je frustrovaná.

Lucie, 37 let: *„Když mě opustil i druhý chlap, tak jsem se zhroutila... Od té doby mě nic nebaví, ale žádného chlapa už nikdy nechci vidět... vše zvládám raději sama...“*

Vnímání stavu osamělého rodičovství

Vnímání stavu osamělého rodičovství a situace, v níž se oslovené osamělé ženy nacházejí, bylo velmi podobné. Osamělé ženy ponejvíce vnímají svoji situaci za těžkou, přičemž pod tímto pojmem “těžká situace“ si všechny osamělé ženy představují obtížné hospodaření s finančními prostředky.

Michaela, 27 let: *„Máme omezené finanční prostředky... Bohužel se musíme uskromnit, a partner alimony neplatí.“*

Jana, 26 let: *„Nejtěžší, co vnímám, je hospodaření s penězi... Dětem nemohu dopřát to, co by chtěli a ani to, co bych jim chtěla dát sama...“*

Ekonomická zátěž je celou řadou odborných studií i publikací označována za největší problém osamělého rodičovství, zejména pokud se jedná o ženy. O tomto problému velmi často hovoří například Matoušek (Matoušek, 2005, s. 44 – 47). Mezi hlavní důvody, proč chudoba narůstá právě u matek samoživitelek, patří genderové bariéry na trhu práce. Jak uvádí autorka studie „Matky samoživitelky a jejich situace v České republice“ Hasmanová Marhánková, mají kromě toho ženy jakožto matky na trhu práce horší postavení než muži, neboť musí skloubit práci s rodinou, vyžadují vyšší finanční ohodnocení práce než matky, které žijí s otcem, a také se potřebují

seberealizovat. Sladit soukromý a pracovní život je tedy pro osamělé matky náročnější, což potvrzují i samotné informatorky.

Mnoho z těchto žen dále vnímá, že v rodině postrádají mužský element, a to nejenom při výchově dětí, ale také v roli živitele rodiny. Mužský element při výchově dětí podle oslovených osamělých matek chybí především tehdy, když je třeba zajistit kázeň u dětí. Pod pojmem "těžká situace" si osamělé matky představují i to, že mají méně času na zabezpečování klíčových rolí (tzn. péče o děti, péče o domácnost jako je vaření, nákupy a úklid) a vnímají, že tyto role nevykonávají tak, jak by měly, nebo jak by si představovaly.

Lada, 28 let: *„Starám se o děti, o domácnost, a jelikož bývalý partner na dítě neplatí, tak si musím přivydělávat k zaměstnání ještě jako prodavačka, a všechny svoje úkoly dělám na půl... hrozně mě to štve... Tak takhle negativně vnímám svoji situaci.“*

Často se také ve výpovědích opakovalo, že osamělé matky nejsou schopny zabezpečovat některé funkce rodiny. Nejčastějšími odpověďmi bylo, že svoji situaci osamělé matky vnímají tak, že nejsou schopny zabezpečit smysluplné trávení volného času své rodiny, rodinné dovolené, kroužky svým dětem, uplatňovat rodinné zásady či uspokojovat emocionální potřeby všech členů rodiny, především pak své vlastní. Některé z těchto osamělých matek jsou poté frustrované, jiným je to líto a zbylé to příliš neřeší, i když je to vnitřně trápí. Výpovědi osamělých matek účastnících se tohoto výzkumu tedy potvrzují již zjištěné problémy neúplných rodin v rámci teoretické části, tzn., že některé neúplné rodiny jsou dysfunkční, neboť neplní některé funkce, zejména tedy ekonomické, socializačně-výchovné, emocionální, relaxační, zábavné či rekreační.

Lada, 28 let: *„Navíc vzhledem k tomu, co vše musím stíhat, nemám čas na děti, ani na sebe. A slovo volný čas nebo společný rodinný život neznáme... nepovídáme si, nesvěřujeme se, neprožíváme spolu téměř nic. Velmi mě to mrzí, protože malá vyrostne a já se ani nenaděju...“*

Blanka, 33 let: *„Starám se o vše sama, neboť dítě je ještě malé, a tak na sebe nemáme čas, natož na nějakou zábavu... Navíc nejvíce času tráví dítě u mých rodičů...“*

Jana, 26 let: *„Nejhorší je, když děti chtějí navštěvovat nějaké kroužky nebo chtějí jít s kamarády do kina, jet na výlet a tak... to vše stojí moc peněz...“*

Všechny z oslovených osamělých žen si myslí, že na jejich situaci pohlíží jejich okolí s lítostí. Převážně ty osamělé matky, které opustil partner, nebo se rozvedly, uvádějí, že je jejich okolí lituje, což tyto matky velmi frustruje. Tyto matky jsou zklamané, protože od svého okolí nechtějí lítost, ale podporu, pochopení či pomoc.

Sabina, 24 let: *„Mnohokrát jsem slyšela, že jsem chudák, jak to mám těžké... Nejhorší ale je, že na Vás lidi koukají s opovržením.“*

Lucie, 37 let: *„Bohužel mě frustruje nejenom moje situace osamělé matky, na které leží všechny starosti, ale také reakce mého okolí, které jsou někdy až nepřiměřeně lítostivé. To Vám opravu nepřidá... to mi věřte.“*

Kromě lítosti navíc většina osamělých matek uvádí, že jejich okolí pohlíží na jejich situaci tak, že si za ni mohou samy, jelikož si neudržely partnera nebo manžela, případně že si měly nechat dítě vzít, pokud se jednalo o mimomanželskou plodnost.

Patricie, 27 let: *„Nejednou jsem slyšela výtku od kamarádů, že kdybych si dítě nechala vzít, tak bych teď na tom byla lépe. Je to strašné... Nestačila jsem se divit.“*

Michaela, 27 let: *„Je velmi smutné, když Vám sousedka říká, že jsou Vaše děti nevychované... Navíc přátelé a známí mi po rozpadu vztahu začali říkat, že si za to mohu sama, že jsem se o partnera málo starala.“*

Bohužel osamělé ženy jsou obecně obviňovány za nárůst počtu neúplných rodin a za zneužívání sociálního státu. Jak již bylo zjištěno, podle výsledků studie autorky Dudové stojí v čele neúplných rodin až 88% žen. Ve veřejném politickém i odborném diskurzu jsou poté tyto neúplné rodiny považovány za problém pro stát, aniž by byla reflektována jejich špatná ekonomická situace, případně psychologické blaho dětí.

Z takového chápání neúplných rodin poté mohou logicky plynout i postoje okolí a společnosti k osamělým matkám, které se zúčastnily tohoto výzkumu.

Lucie, 37 let: *„Kolegyně v práci mi několikrát řekly, že se nediví, že by se mnou žádný chlap nevydržel. Mrzí mě, že mě osočují, když do mých vztahů nikdy neviděly...“*

Sabina, 24 let: *„Rodiče mi řekli, že jsem měla dítě dát k adopci, do úplné rodiny s otcem i matkou. Vnímají mě jako špatnou matku, protože nedokážu plně zabezpečit vše, co by podle nich moje dítě potřebovalo...“*

Kromě toho, že jsou oslovené osamělé matky nešťastné kvůli tomu, jak je vnímá jejich okolí, některé z nich trápí i to, že je nikdo nepodporuje. Výjimky tvoří přitom ty osamělé matky, jež podporují kamarádky nebo rodiče. Pokud tedy osamělým ženám někdo pomáhá, tak zejména s hlídáním dětí, nákupy, úklidem a výchovou.

Marcela, 25 let: *„Kdybych neměla kamarádky, tak nevím, jak bych vše stíhala. Po rodičovské jsem nastoupila do nového zaměstnání, a určitě by mě už dávno vyrazili...“*

Soňa, 29 let: *„Musím říct, že nejvíce mi pomáhají rodiče, a to se vším... Velký přínos ale vidím v tom, že děda je pro mého syna velkou přirozenou autoritou, což mi velmi pomáhá při výchově.“*

Nutné je zmínit, že výjimku tvoří některé z osamělých žen, které se svým dítětem u rodičů dokonce bydlí. Je třeba poukázat na to, že sestěhování se k rodičům je poměrně častým řešením v případě, kdy se takto neúplné rodiny dostanou do potíží a většinou nemají finance na náklady na bydlení, které tvoří jednu z nejdražších základních potřeb. Takovou podporu ze strany rodičů má ovšem pouze málo oslovených osamělých žen.

Patricie, 27 let: *„Kdyby nebylo mých rodičů, tak bych si dítě nemohla nechat.“*

Je také třeba poukázat na to, že žádnou z oslovených osamělých žen nepodporují sousedé nebo kolegové z práce, na což osamělé ženy často poukazovaly. Obvykle je to velmi mrzí, neboť podle nich tito lidé často nechápou jejich situaci a kriticky je hodnotí.

Úkoly a problémy osamělých matek

Výčet úkolů a problémů byl v rámci polostrukturovaných rozhovorů opravdu vyčerpávající. Oslovené osamělé matky totiž musejí zvládat mnoho věcí, přičemž všechny jejich úkoly si jsou ve své podstatě podobné – právě zabezpečování mnohosti úkolů považují osamělé matky za problém. Všechny totiž uvádí, že musí zabezpečovat úlohu živitelky rodiny, neboť výše příspěvků otců je buď nedostačující, nebo otcové dokonce na výchovu dítěte či dětí nepřispívají, případně je žena na rodičovské dovolené a výše rodičovské je nedostačující, a proto si přivydělává. Největším problémem, který tedy oslovené osamělé ženy uvádí, je ekonomické zajištění rodiny, respektive jejich zabezpečení úlohy živitelky. Tato skutečnost je více než logická, neboť právě rodinný příjem ovlivňuje způsob a kvalitu života těchto neúplných rodin.

Hana, 27 let: *„Opravdu nelze vyjít pouze s rodičovským příspěvkem, a proto si přivydělávám balením kuličkových per.“*

Lada, 28 let: *„Největším problémem je, když Váš bývalý partner neplatí alimenty a vy pak musíte mít dvě zaměstnání, abychom si mohli dovolit alespoň něco navíc... třeba pro mě kosmetiku, nebo pro holku kroužky.“*

Některé osamělé matky dokonce uvádí, že mají problém najít zaměstnání s adekvátním příjmem, které by jim umožnilo získat přiměřené bydlení. Na tento problém poukazuje i studie autorky Hasmanové Marhánkové, která píše, že mezi hlavní důvody, proč chudoba narůstá právě u matek samoživitelek, patří genderové bariéry na trhu práce. Kromě toho mají ženy jakožto matky na trhu práce horší postavení než muži, neboť musí skloubit práci s rodinou, vyžadují vyšší finanční ohodnocení práce než matky, které žijí s otcem, a také se potřebují seberealizovat.

Marcela, 25 let: *„Nejtěžším úkolem je pro mě sladit nové zaměstnání, výchovu a domácnost, a kdyby nebylo kamarádek, jak jsem již mnohokrát zmiňovala, tak bych nemohla do tohoto zaměstnání chodit... Navíc pro mne bylo velmi obtížné najít si adekvátně placenou práci, a proto ji nemohu ztratit.“*

Kromě ekonomického zajištění rodiny musí všechny osamělé matky zvládat péči o domácnost (tzn. vaření, úklid, nákupy), se kterou mnohdy děti nepomáhají, neboť jsou buď malé, nebo je matka není schopna sama přesvědčit k pomoci. S péčí o domácnost rovněž souvisí nákupy potravin, ale i oblečení pro děti, zajištění školních potřeb a dalších věcí. Je třeba dodat, že oslovené osamělé matky vůbec nezmiňují v souvislosti s nákupy sebe, neboť si pro sebe obvykle nic nekupují. Osamělé matky tedy musí zabezpečovat jak ženské role jako zajištění chodu domácnosti a péči o děti (tzn. lékaři, učení), tak i některé mužské role, kterými jsou především finanční zajištění nebo výchova dětí ze strany mužské role.

Hana, 27 let: *„Za největší problém vnímám to, že sama nemohu zabezpečit mužskou roli ve výchově...“*

V této souvislosti přitom jedna informátorka již dříve v rozhovoru uvedla, že mužské role nemusí zabezpečovat, neboť je plní její otec, tedy dědeček dítěte, s nímž žijí ve společné domácnosti. Je přitom dokázáno, že přístup otce k výchově dětí se liší od přístupu matky. V případě, že se otec nepodílí na výchově, jak je tomu u osamělých matek, jež se zúčastnily tohoto výzkumného šetření a polostrukturovaných rozhovorů, dochází k problémům ve výchově. Navíc zahraniční studie poukazují na skutečnost, že tímto způsobem dochází k disharmonii v neúplných rodinách, přičemž nepřítomnost otce na výchově vede k tomu, že děti vyrůstající v neúplných rodinách mají tendenci vykazovat nižší studijní výsledky než děti vyrůstající v úplných rodinách (Bronnimann, online).

Jiné osamělé matky zase uvádí, že se cítí izolované od zbytku společnosti, což považují za problém nejenom pro sebe, ale především pro své děti. Zde se přitom jedná o ty neúplné rodiny, které nikdo nepodporuje. Právě tyto osamělé matky v průběhu celého polostrukturovaného rozhovoru poukazovaly na to, že zažívají stres z důvodu

problematických vztahů či z neschopnosti navázat jakékoli vztahy. Tento stres bývá nazýván emočním stresem a je stejně jako chudoba považován za jeden z problémů osamělého rodičovství.

Sabina, 24 let: *„Po zkušenostech s reakcemi svého okolí se bojím navazovat nové kontakty. Bohužel vím, že tím ovlivňuji i své dítě a trápí mě to. Nevím ale, jak to řešit...“*

Některé osamělé matky poukazují na přetrvávající konflikty s bývalým partnerem nebo manželem, které ovlivňují i jejich děti. Přetrvávající konflikty totiž způsobují v těchto neúplných rodinách stres nejenom osamělých matek, ale i dětí. V rodinách dochází k napětí a podráždění, menší děti mohou pociťovat pocity viny, adolescenti pak zmatení rolí, kdy neví, zda se mají chovat jako děti, nebo jako dospělí, případně za kterého rodiče se v konfliktech postavit.

Hana, 27 let: *„Mám strach, aby můj syn nebyl nějak negativně ovlivňován tím, že se s bývalým partnerem neustále hádáme, protože mi neplatí, a když si syna bere, tak po mně chce ještě peníze na restaurace, výlety apod.“*

Mezi další problémy řadí informátorky již několikrát zmiňované problémy při výchově dětí nebo neschopnost zabezpečit smysluplné trávení volného času své rodiny, rodinné dovolené a kroužky svým dětem.

Pocity osamělých matek

Pocity osamělých matek nejsou příliš pozitivní. Osamělé matky totiž trápí mnoho věcí vyplývajících především z mnohosti úkolů, které musí zabezpečovat. Osamělé matky mají obavy z toho, zda svému dítěti nebo svým dětem neposkytují špatný vzor a neukazují špatný rodičovský model. Mnoho z těchto osamělých žen totiž uvádí, že jsou konfrontovány s tím, že neúplná rodina je špatným výchovným modelem pro jejich děti. Takto vypovídaly především ty ženy, jež jsou svým okolím obviňovány z toho, že si neudržely partnera nebo manžela, případně z toho, že si měly nechat dítě vzít, pokud se jednalo o mimomanželskou plodnost.

Marcela, 25 let: „*Plně doufám, že moje dítě není nějak traumatizované z toho, že ho hlídají mé kamarádky, a nemá okolo sebe tatínka. Také doufám, že až nastoupí do školy, tak to, že žijeme sami, nebude problém a že mu to ostatní děti nebudou předhazovat...*“

Mezi další obavy, jež osamělé ženy trápí, se řadí vliv sociálně patologických vlivů na jejich děti. Osamělé ženy, které se zúčastnily polostrukturovaných rozhovorů poukazují na své obavy, že z důvodu nedostatku možností a času na trávení volných chvil se svými dětmi, případně z důvodu malých financí použitelných na úhradu různých zájmových kroužků a volnočasových aktivit by mohlo docházet k tomu, že se jejich děti budou nudit. Některé ženy dokonce potvrdily, že jejich adolescenti se již teď nudí. Velmi pravděpodobné je potom ohrožení těchto dětí užíváním škodlivých látek, vznikem poruch příjmu potravy, neadekvátním používáním mobilních telefonů, počítačů, internetu či automatů. Dalším jevem může být šikana, kterou bývají oslabené děti pocházející z neúplných rodin častěji ohroženy. Právě ty osamělé matky, jež se potýkají s problémem sociální izolace – ať už u sebe, nebo i u svých dětí – se obávají výskytu některých ze sociálně patologických jevů u dětí.

Michaela, 27 let: „*Mám strach, aby se moje děti nestaly obětí šikany z toho důvodu, že si nemůžeme všechno dovolit... Děti se totiž rády ostatním smějí.*“

Nejtěžší je pro většinu oslovených osamělých matek sladit soukromý a pracovní život, což je i podle výsledků studie autorky Hasmanové Marhánkové pro tyto matky velmi náročné. Je vhodné zmínit, že na tento problém poukazovaly především ty osamělé matky, které vykonávají nějakou práci.

Lada, 28 let: „*Vyčítám si, že z důvodu plnění všech povinností a příležitostného chození do práce nemám čas na své děti, natož sama na sebe...*“

Pro další matky, jež neřeší prioritně problém sladění soukromého a pracovního života, je nejtěžší samota. Nicméně o samotě hovořily i některé pracující osamělé matky. Samotou přitom tyto ženy myslí to, že jsou jednak na výchovu dítěte nebo dětí samy, jednak že nemají partnera, o kterého by se opřely a který by jim pomohl

s řešením běžných i těžkých životních situací. Je nutné dodat, že jak poukazují výsledky zahraniční studie, všechnen tento stres oslabuje imunitní systém matky, odráží se v dětské osamělosti a způsobuje strach dítěte o osamělého rodiče (Bronnimann, online).

Hana, 27 let: *„Někdy mám pocit, že jsem úplně sama, že nemám kolem sebe nikoho, kdo by mě vyslechl, pochopil, jen tak se mnou prohodil slovo...“*

Sabina, 24 let: *„Někdy se cítím tak sama na řešení všedních záležitostí, až z toho brečím...“*

Osamělé matky tedy považují za nejtěžší to, že se nemají na koho obrátit o pomoc či podporu, a že na nich leží všechna odpovědnost. Tyto osamělé ženy pak cítí, že jsou na vše samy. Výjimku tvoří ovšem ty osamělé ženy, kterým pomáhají jejich rodiče.

Výchova dětí

Výchovu dětí vnímají osamělé matky za poměrně náročnou, a to nejenom časově, emocionálně, finančně, ale také psychicky. Většina osamělých matek vnímá, že kvality péče o dítě nebo o děti, kterou by si představovaly, nemohou dosahovat, neboť přes tíhu všech povinností, jež v rámci polostrukturovaných rozhovorů již několikrát zmínily, nemají na její zabezpečení čas. Právě z důvodů péče o domácnost, děti a sladění rodinného i pracovního života, nemají informátorky čas na kvalitní péči a výchovu svých dětí. Za kvalitní péči přitom považují čas věnovaný společným konverzacím, hrám, výletům a zážitkům.

Michaela, 27 let: *„Mám pocit, že bych se dětem mohla věnovat více, více je vychovávat a seznamovat se životem.... Jenže kdy?“*

Lucie, 37 let: *„Velmi nerada to přiznávám, ale svým dětem se moc nevěnuji a vím, že ostatní maminky mají určitě kvalitnější výchovu a péči o své děti... Jenže u nás osamělých matek je to problém...“*

Jelikož některé oslovené osamělé matky vnímají, že kvalita péče o jejich děti či dítě není tak vysoká, jak by si představovaly, jako největší problém shledávají to, že nemají dostatek volného času, aby s dětmi smysluplně trávily volný čas. Smysluplné využívání volného času přitom tyto osamělé matky považují za velmi důležitou součást vývoje dítěte, neboť nevhodně či nesprávně trávený volný čas může vést k tomu, že dítě bude ohroženo sociálně patologickými vlivy. Jak uváděly tyto matky účastníci se výzkumného šetření, nejvíce obávají toho, že dítě bude šikanováno, případně se z něho stane závislý hráč (tzn. mobil, počítač, internet, automaty) nebo začne užívat návykové látky, jak již bylo dříve zmíněno.

Uspokojování vlastních potřeb

Uspokojování svých potřeb, jak již poukázaly předešlé výsledky rozboru polostrukturovaných rozhovorů, je velmi složité. Bohužel téměř všechny oslovené osamělé matky uvádí, že o sebe téměř nepečují, neboť si z důvodu nedostatku finančních prostředků nemohou žádnou profesionální péči dovolit. O svou vizáž (tzn. barvení vlasů, kosmetika) osamělé matky pečují pouze v domácím prostředí.

Lada, 28 let: *„Bohužel nemám čas na uspokojování nějakých svých potřeb. Například nechodím do žádných salónů, a když nám s holkou zbyde trochu peněz, tak si alespoň koupím domů nějakou tu barvu na vlasy, nebo doplním nějaké peelinky a líčení.“*

Michaela, 27 let: *„Jelikož mám velmi omezené finance, tak o sebe nepečuji...“*

Hana, 27 let: *„Občas se snažím koupit si v akci nějaký krém proti vráskám nebo lepší dekorativní kosmetiku. To je ale bohužel vše, co si mohou ve své situaci dovolit.“*

Kulturní, sportovní, zábavní nebo jiné aktivity nemohou tyto osamělé ženy realizovat, poněvadž na to nemají finanční prostředky, případně jim chybí hlídání dětí nebo čas z důvodu těžkého zaměstnání. Celá tato skutečnost má bohužel vliv na sebepojetí těchto osamělých žen. Některé ženy uvádí, že jsou velmi vyčerpané a unavené, přičemž právě určitá péče o sebe a naplnění svých emočních potřeb, které nemají uspokojené, by jim prospěla.

Michaela, 27 let: „*Co je to uspokojování svých potřeb? To neznám... nemám na to čas a popravdě řečeno ani peníze... navíc by mi neměl kdo hlídat děti.*“

Patricie, 27 let: „*Je pravdou, že občas by mi velmi prospělo, když moji rodiče hlídají dítě, abych se místo zařizování potřebných věcí věnovala třeba návštěvě masážního salónu. To by byl opravdu balzám na duši.*“

Hana, 27 let: „*Relax bohužel nemám, ale možná by mi někdy prospělo zajít na nějakou dámskou proceduru, popovídat si s někým a odreagovat se...*“

Preference hodnot

Osamělé ženy jako největší hodnotu vyznávají dítě/ děti, následně rodinu, a až poté partnera a práci. Není přitom překvapujícím zjištěním, že osamělé matky upřednostňují rodinu a děti, neboť na tyto výsledky poukazují i mnohé studie, například studie autorky Kuchařové zabývající se rodinou a zaměstnáním v neúplných rodinách. Rodina a děti bývá pro osamělé matky největší hodnotou.

Lucie, 37 let: „*Největší prioritou jsou samozřejmě moje děti. Bylo tomu tak vždycky a vždycky tomu tak bude.*“

Na druhou stranu skutečnost, že tyto matky na třetí místo staví partnera, dokazuje, že i když jsou tyto matky rozvedené či bez partnera, mají stále o životního partnera zájem.

Soňa, 29 let: „*Hned po dětech je pro mě důležité mít partnera. Velmi ráda bych s někým sdílela společný rodinný život...*“

Výsledky polostrukturovaných rozhovorů dále poukazují na to, že práce je pro matky méně důležitá, než by se na první pohled mohlo zdát. Dalo by se totiž předpokládat, že osamělé matky budou přikládat práci větší preferenci, neboť je

hlavním rodinným zdrojem příjmu, přičemž tyto neúplné rodiny se velmi často potýkají s finančními obtížemi.

Patricie, 27 let: *„Práce je pro mě důležitá hned po rodině. Nejdůležitější je totiž to, aby byla moje rodina zdravá a spokojená, a až poté nějaká práce...“*

Blanka, 33 let: *„Práce je pro mne velmi důležitá, ale není pro mne největší hodnotu... tou jsou pro mne děti.“*

Hana, 27 let: *„Práce pro mne nemá žádnou hodnotu, ale jelikož s rodičovským příspěvkem nelze plnohodnotně vyjít, tak si musím přivydělávat.“*

Marcela, 25 let: *„Po dětech má pro mne největší hodnotu naplnění z dobře odvedené práce. Nyní mám nové zaměstnání a musím uznat, že jsem velmi naplněna, i když je to těžké a přináší to i jistá negativa...“*

Výsledky polostrukturovaných rozhovorů v neposlední řadě potvrzují i výsledky studie autorky Kuchařové zabývající se rodinou a zaměstnáním v neúplných rodinách. Jak autorka píše, osamělé matky rezignují na svůj volný čas a seberealizaci, což potvrzují i respondentky, když přiznávají nejmenší hodnotu svým koníčkům.

Blanka, 33 let: *„Jelikož nemám vůbec na nic čas, tak ani nemám žádné koníčky.“*

Lada, 28 let: *„Bohužel na koníčky nemám čas ani já, ani moje děti, a proto jim nepřikládám hodnotu, ale vnitřně cítím, že by měly být hodnotnější než například práce, neboť by mohly utužovat naše rodinné vazby... ale situace je bohužel ve skutečnosti odlišná.“*

6. Diskuze

Vyhodnocení zjištěných výsledků poukazuje na to, že svoji situaci osamělé ženy vnímají opravdu špatně. Lze zhodnotit, že žádná z oslovených osamělých žen není liberálně či pragmaticky svobodnou matkou. Všechny osamělé ženy, které se zúčastnily polostrukturovaných rozhovorů, jsou nedobrovolně svobodné a svoji situaci vnímají spíše negativně než pozitivně. Tyto ženy totiž mají svoji situaci spojenou s obtížným hospodařením s finančními prostředky a rozpočtem rodiny, s absencí mužské role v oblasti výchovy dítěte nebo dětí a s nedostatkem času na kvalitní péči o dítě. Nedostatek času na děti přitom pramení z mnoha povinností, jež musí tyto ženy zabezpečovat, což vede k jejich únavě a vyčerpání. Bohužel díky těmto povinnostem jsou osamělé matky ve výchově nedůsledné a vyčítají si, že nedokáží sladit soukromý a pracovní život, a že nedokáží s dětmi smysluplně trávit volný čas. Na problém sladění soukromého i pracovního života poukazují i výsledky studie autorky Hasmanové Marhánkové (Hasmanová Marhánková, 2011, s. 4).

Osamělé ženy totiž musí zvládat zabezpečovat jak ženské role (tzn. chod domácnosti, péči o děti, lékaře, učení, nákupy), tak mužské role (tzn. zejména v oblasti výchovy a finančního zabezpečení). Jak ovšem poukazují zahraniční studie, absence otce ve výchově dětí vede k tomu, že tyto děti z neúplných rodin poté vykazují nižší studijní výsledky než děti z úplných rodin (Bronnimann, online). Tyto děti, které mohou být navíc sociálně izolované z toho důvodu, že pochází z neúplných rodin, jsou taktéž náchylnější k sociálně patologickým vlivům, což osamělé matky trápí nejvíce. Osamělé matky ale rovněž trápí to, že jsou společností konfrontovány s tím, že neúplná rodina je špatným výchovným modelem pro jejich děti. Osamělé matky těžce snáší i způsob, jakým je vnímá jejich okolí. Bohužel vyhodnocení zjištěných výsledků poukazuje na to, že okolí osamělých žen pohlíží na tyto matky s lítostí, případně se domnívá, že si za svoji situaci mohou ženy samy. Tento výsledek koresponduje se zjištěním studie autorky Dudové, která poukazuje na to, že ženy jsou obecně obviňovány za nárůst počtu neúplných rodin a za zneužívání sociálního státu. Nejenom z tohoto důvodu osamělým matkám téměř vůbec nepomáhají sousedé, kolegové a známí, pouze ojediněle je podporují rodina a kamarádi.

Osamělé ženy kromě některých zmíněných povinností musí také plnit roli živitelky, což je podle jejich výpovědí největším problémem. Jelikož právě nízký rodinný příjem většinou ovlivňuje způsob a kvalitu života těchto neúplných rodin, nemohou si tyto rodiny dovolit financovat rodinné dovolené či kroužky svým dětem, případně péči o osamělou matku. Tyto ženy nemají čas a peníze nejenom na profesionální péči o sebe, ale ani na kulturní, sportovní, zábavní nebo jiné aktivity. Navíc cítí, že na nich leží veškerá odpovědnost, což spolu s negativním míněním jejich okolí vede k frustracím. Bohužel osamělé ženy nejsou schopny uspokojovat ani své emocionální potřeby.

Osamělé ženy se také potýkají s neadekvátním zaměstnáním a s genderovými bariérami na trhu práce. Tento výsledek plně koresponduje s výsledky studie autorky Hasmanové Marhánkové, která uvádí, že mezi hlavní důvody, proč chudoba narůstá právě u matek samoživitelek, patří genderové bariéry na trhu práce. Kromě toho mají ženy jakožto matky na trhu práce horší postavení než muži, neboť musí skloubit práci s rodinou, potřebují vyšší finanční ohodnocení práce než matky, které žijí s otcem, a také se potřebují seberealizovat (Hasmanová Marhánková, 2011, s. 4).

Poměrně častým problémem jsou přetrvávající konflikty osamělých žen s bývalými partnery nebo manžely, jež poté ovlivňují zmatení rolí jejich dětí nebo způsobují pocity viny.

Na závěr této diskuze je nutné zmínit, že polostrukturovanými rozhovory byly potvrzeny mnohé výsledky českých i zahraničních studií a také to, že osamělé ženy na žebříčku preferencí staví jako nejvyšší hodnotu rodinu a děti. Tuto skutečnost potvrzuje i studie autorky Kuchařové zabývající se rodinou a zaměstnáním v neúplných rodinách.

Podle mého názoru by si osamělé ženy měly občas najít čas na uspokojování vlastních potřeb, neboť spokojená žena může poté lépe a efektivněji zvládat všechny povinnosti a zastávat všechny role.

Musím podotknout, že realizovaný kvalitativní výzkum poukázal na to, jak je problematika osamělého mateřství nesmírně složitá a náročná. Nicméně při realizaci výzkumu jsem se potýkala s potížemi při náboru informátorek, což na jednu stranu osobně chápu. Je více než jasné, že každá osamělá žena se nechce svěřovat se svými mnohdy negativními pocity. Proto byl právě tento nábor informátorek velkým limitem.

Až díky doporučení svých přátel jsem na základě metody sněhové koule získala prostředek, kterým jsem zajistila další informátorky.

7. Závěr

Tato bakalářská práce se věnuje osamělému rodičovství, přičemž je zaměřena na osamělé matky, které tvoří 88% neúplných rodin. Hlavním cílem bylo zjistit subjektivní pohled samotných žen na vnímání vlastní situace osamělého rodičovství. Cíle se podařilo naplnit, neboť byl rozebrán pohled osamělých matek na jejich situaci, na jejich problémy, obavy a trápení. Zjišťování subjektivního pohledu přitom proběhlo kvalitativní výzkumnou strategií za použití polostrukturovaných rozhovorů. Osloveno bylo 10 žen z oblasti Pardubicka, které vychovávají alespoň jedno nezaopatřené dítě mladší 18 let samy bez podílu otce na výchově dítěte. Výsledky polostrukturovaných rozhovorů byly zpracovány technikou doslovné transkripce a otevřeného kódování, což vedlo k zodpovězení výzkumné otázky.

Práci jsem zpracovala v rámci dvou klíčových kapitol, respektive v rámci teoretické a výzkumné části. Teoretická část představila nejenom důvody a příčiny výchovy jedním rodičem, ale také se věnovala psychologickému pojetí rodiny v kontextu osamělého rodičovství. Dále se tato část zaměřila na definice rodiny, funkce rodiny, porovnání úplných i neúplných rodin a na teoretický rozbor osamělého rodičovství. Tento teoretický rozbor vedl k lepšímu pochopení problematiky osamělého rodičovství, tedy k zodpovězení otázek, proč v naší společnosti matek samoživitelek přibývá, jakými proměnami samoživitelství prochází, s jakými problémy se samoživitelství potýká a jak v něm dochází k naplňování potřeb. Výzkumná část se poté zaměřila na zmapování, jakým způsobem vnímají osamělé ženy svoji situaci, kdo je jejich oporou a jaké jsou jejich obavy.

Výstupem práce je komparace výsledků českých i zahraničních studií, jež poukazuje na to, že všechny výzkumné studie plně korespondují s tím, co vypověděly informátorky výzkumného šetření. Pouze jeden výsledek výzkumné studie autorky Dudové, který poukazuje na pocit "nebytí dostatečně dobrými matkami", oslovené osamělé ženy přímo nepotvrdily. Ovšem s tlaky makroprostředí, normativním očekáváním spojeným se statutem matky a funkcemi úplné rodiny se osamělé matky potýkají.

8. Literatura

1. Čáp, J. *Psychologie výchovy a vyučování*. Praha: Univerzita Karlova, 1993. ISBN 80-7066-534-3.
2. Chaloupková, J. *Diferenciace motivů svobodného mateřství: proč neprovdané matky nevstoupily před narozením svého prvního dítěte do manželství?* Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007. Bez ISBN.
3. Chopra, D. *Zeptejte se Deepaka na lásku a vztahy*. Brno: BizBooks 2014. ISBN 978-80-265-0153-4.
4. Hamplová, D. *Mimomanželská plodnost v České republice po roce 1989: sociální a ekonomické souvislosti*. Sociologické studie. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006. ISBN 80-7330-093-1.
5. Hamplová, D. *Děti na psí knížku*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7330-128-6.
6. Hasmanová Marhánková, J. *Matky samoživitelky a jejich situace v České republice*. Praha: Gender Studies, 2011. Bez ISBN.
7. Hašková, H. *Fenomén bezdětnosti*. Praha: SLON, 2009. ISBN 978-80-7419-020-9.
8. Hendl, J. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.
9. Kopecká, I. *Psychologie 3. díl*. Praha: Grada Publishing, 2015. ISBN 978-80-247-3877-2.
10. Kopecká, I. *Psychologie 1. díl*. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-3875-8.
11. Kořa, J. *Sociální psychologie: vybrané kapitoly*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2013. ISBN 978-80-7452-029-7.
12. Papřoková, A. *Techniky sociologického výzkumu*. Ostrava: Vysoká škola báňská, 2012. ISBN 978-80-248-2931-9.
13. Matoušek, O. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2.
14. Matoušek, O. *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-X.

15. Říčan, P. *S dětmi chytře a moudře: psychologie výchovy pro rodiče a prarodiče*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0343-8.
16. Sobotková, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-250-8.
17. Šrajer, J. Musil, L. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. Boskovice: Albert, 2008. ISBN 978-80-7326-145-0.
18. Vacínová, M. a kol. *Psychologie*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010. ISBN 978-80-7452-008-2.
19. Zelená, M. Klégrová, A. *Podpora rodiny*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. ISBN 80-86991-67-9.
20. DUDOVÁ, R. *Neúplná“ rodina, „nefunkční“ rodina?* In: Socioweb. 2008. [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR. [cit. 2015-12-05]. Dostupné z <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=319&lst=119>.
21. DUDOVÁ, R. *Otcové, matky a porozvodová péče o děti*. In: Socioweb. 2007. [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR. [cit. 2015-12-05]. Dostupné z http://studie.soc.cas.cz/upl/texty/files/258_SS_07_07.pdf.
22. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Neúplné rodiny*. 2014. [online]. Praha: ČSÚ. [cit. 2015-12-05]. Dostupné z https://www.czso.cz/csu/czso/41n2-02-ziskane_ze_sldb_2001-2_neuplne_rodiny.
23. KUCHARŮVÁ, V. *Rodina a zaměstnání v neúplné rodině*. 2007. [online]. Praha: VÚPSV. [cit. 2015-12-05]. Dostupné z http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_237.pdf.
24. ROSHAN, B. D. KANDI, M. S. *Žena hlavou neúplné rodiny*. 1993. [online]. Xavier University. [cit. 2016-02-26]. Dostupné z <http://www.acrwebsite.org/search/view-conference-proceedings.aspx?Id=7493>.
25. BRONNIMANN, S. *Stres matek samoživitelek a jeho vliv na kvalitu péče o děti*. 2006. [online]. Xavier University. [cit. 2016-02-29]. Dostupné z <https://www.kon.org/urc/v7/bronnimann.html>.
26. Zákon o státní sociální podpoře č. 117/1995 Sb., ve znění pozdějších předpisů, 2015.
27. Zákoník práce č. 262/2006 Sb., ve znění pozdějších předpisů, 2015.
28. Občanský zákoník č. 89/2012 Sb., ve znění pozdějších předpisů, 2015.